

BORÍTÓ

*Az Óbudai Zsinagóga
újraavató ünnepe*

Fotó: Sin Olivér, 1foto.hu

egység MAGAZIN

Kiadja a Chabad Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károly krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egység@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Báruch rabbi

FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

ROVATVEZETŐK: Dénes Anna,
Fuchs Jehosua, Golubovics Martina

OLVASÓSZERKESZTŐ: Dallos Katalin

NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-3223 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit
és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

ÓBUDA RENESZÁNSZA:

*„... olyan volt, mintha
a zsinagóga megköszönné,
amit teszünk vele...”*

24. oldal

OKTATÁSSAL ÉS A JOG
EREJÉVEL – A 2015 évi
antiszemitizmus-kutatás tapasztalatai
– Interjú Bodnár Dániellel

SMÚZ

21 A szerkesztő levele
A mi zsinagógánk

41 Hírek

REBBE

51 Gyermek Tóratekercse

HOHMECOLÓ

61 Zsinagógaépítészeti
Intercsától
a Lauder táborig

91 Megújuló zsinagógák
Magyarországon

101 A legendák felszínre kerülnek
– a budavári zsidóság
középkori zsinagógái

121 A csillagok újra ragyognak
Újraavatták
az óbudai zsinagógát

151 ZSILIP:
Új zsidó központ
„Ujlipóciában”

161 Siratófal,
és ami mögötte van

12. oldal

18. oldal

SAUL FIA ÉS A HÁLÁCHÁ
*„...hogyan próbálja valaki éppen
a halottnak járó végső tiszteletadás
révén visszanyerni élete méltóságát...”*

JIDDISKÁJT

181 Ausländer Saul rabbija
– Interjú Oberlander Báruch
rabbival

221 Köszönet negyvenkilenc napig
Az omer nyolc micvája

KILE

241 Oktatással és a jog erejével
A 2015 évi antiszemitizmus-
kutatás tapasztalatai
– Interjú Bodnár Dániellel

281 Az oktatásba fektetett munka
megtérül
– Interjú Lefkovic Zsófiával

MISPÓHE

291 Egy szikra a zsákban
mese

301 Halipcsesz a Karpfenstein
utcában

ÉCESZGÉBER

321 Az ember tragédiája

341 Rejtvény

HITTANTANÁRI KÉPZÉST INDÍT AZ EMIH

Szeptembertől az általános iskolák mind a nyolc évfolyamán megindul a hittan- és az erkölcsstanoktatás. A szülők minden évben választhatnak, hogy a két tárgy közül melyikre szeretnék járattatni gyermekeiket, illetve, hogy melyik egyház hittanoktatását választják.

Egyre többen választják az EMIH által szervezett hittanoktatást, mely egyedülálló, a magyar iskolák diákjai számára készített saját fejlesztésű tanmenet szerint halad. Az oktatás magas színvonalának megőrzéséhez minden évben továbbképzést tartanak a hittanoktatóknak. Emellett – a diákok növekvő számára tekintettel – új oktatókat is képeznek.

Az öthetes képzésre várják mindazok jelentkezését, akik szeretnének részt venni a hittanoktatási programban. A képzés során szakemberek készítik fel a leendő oktatókat: a közösség rabbijaitól megtanulják a tananyag alapját képző vallási ismereteket, kommunikációs és mentálhigiénés képzésen vesznek részt, pedagógiai és tanítás-módszertani alapismeretekre tesznek szert, valamint áttekintik a különböző korosztályok számára összeállított tantervet és tankönyveket.

Jelentkezés:

hittan@zsido.com (fényképes önéletrajzzal és motivációs levéllel)

További információ: Szilánk Zsuzsa, 06 30 990 3694

MEGNYÍLNAK AZ ŐSI ZSIDÓ KATAKOMBÁK RÓMÁBAN

Május és június első vasárnapján látogatható lesz Róma legősibb zsidó katakombája. A földalatti járatok és más fontos zsidó emlékek, többek között az egykori gettó, valamint Ostia Antica, Róma egykori kikötővárosának zsinagógája, egészen pontosan, annak romjai is a túra részét képezik.

A zsidó katakombák megnyitását az olasz kulturális minisztérium, a régészeti hatóság és Róma város zsidó közösségének támogatása tette lehetővé. A katakombák annak jelei, hogy a zsidó közösség már az időszámításunk előtti II. században fontos része volt a város életének – olvasható a rendezvénysorozat honlapján. A járatokat 1859-ben fedezték fel Róma belvárosától délre. A falakat gazdagon díszítik zsidó szimbólumok, emberi alakok, madarak és állatok rajzai.

ZSIDÓ MINISZTERELNÖKE LETT UKRAJNÁNAK

Volodymyr Groysman nemcsak az első zsidó, de a legfiatalabb miniszterelnök is Ukrajna történelmében.

257 igen és 50 nem szavazattal miniszterelnöknek választották csütörtökön Volodymyr Groysmant az ukrán parlamentben. Az eddigi házelnök zsidó szülők gyermekeként az ukrán Vinnicja városában született, ahol 2006-ban polgármesterré választották.

A szavazás előtti beszédében Groysman azt mondta „Készen állok arra, hogy a nap 24 órájában dolgozzak”. Az ügyvédi diplomát szerzett politikus szigorú gazdasági tervvel igyekszik javítani országa gazdasági helyzetén. Groysman szerint azonban nemcsak anyagi problémákkal küzd az IMF felé 17 milliárd dolláros adóssággal bíró országa.

„Ismerem az előttünk álló fenyegetéseket. Különösen szeretnék kiemelni ezek közül hármat: korrupció, nem hatékony kormányzás és populizmus. Ezek nem jelentenek kisebb fenyegetettséget a Kelet-Ukrajnában lévő ellenségnek” – hangsúlyozta beszédében.

ADOMÁNY KÁRPÁTALJÁRA

Az ungvári rabbi is bekapcsolódott a Karitatív Tanács munkájába

Az EMIH idén is csatlakozott a Karitatív Tanács akciójához az Ukrajnában élők megsegítésére. Az akciója két részre oszlik: elsőként a tagszervezetek pénzt gyűjtöttek karpátaljai társzervezeteik számára.

Ennek keretében a CEDEK szeretetszolgálat 700 ezer forintot gyűjtött össze, amivel az ungvári zsidó közösség rászorulóit és a helyi lubavicsi rabbi, Menáchem Mendel Wilhelm munkáját támogatták. Az adományból Peszáchra való élelmiszer-csomagokat juttattak rászoruló karpátaljai zsidóknak.

Az akció második részére májusban kerül sor, amikor tartós élelmiszert és gyógyászati eszközöket juttatnak a karpátaljai és a Kárpátokon túli magyaroknak. Az EMIH, ahogy az előző évben, idén is gyógyszert, gyógyászati segédeszközöket és kórházi felszerelést adományoz.

GYERMEKEK TÓRATEKERCSE

MENÁCHEM MENDEL SCHNEERSON, a lubavicsi Rebbe 1987 áprilisában elmondott beszédei alapján

A GYERMEKEK KÜLÖNLEGESSÉGE

A Rebbe rendkívüli fontosságot tulajdonított a gyermekeknek. A „Gyermekek Tóratekerce” program azért jött létre, hogy a büntelen gyermekek által megvásárolt betűkből álló Tóratekercek, *Széfér Torák* sora elősegítse a világ jobbá tételét, a próféták által megjövendölt megváltás eljövételét.

A gyermekek tiszta és büntelen lelkük miatt különleges helyet foglalnak el a zsidó népen belül, és elsőbbséget élveznek az idősebbekkel szemben. A világ sorsának jobbra fordulása és a végső megváltás sem a felnőttek erőfeszítései, hanem az Istenhez visszatérő fiatalok által jön majd el. A zsidó gyerekek az Örökkévaló „seregének” tagjaiként egységbe kovácsolódnak annak érdekében, hogy a környezetüket a zsidóság tanításai által jobbá tegyék.

A TÓRA ÁLTAL LÉTREJÖVŐ EGYSÉG

Ez az egység egy valódi Széfér Torá által jöhet létre, melyet minden bár micvá, vagy bát micvá kor alatt levő zsidó gyermek számára írnak. Ez a valódi egység: erős, tartós és örök. A Rebbe azt kérte, minden gyermek a saját pénzéből adjon 1-1 dollárnyi összeget, se többet, se kevesebbet, hiszen mindannyian egyenlők. (A Rebbe azt is elmagyarázta, hogy 10 felnőtt férfinak is kell egy-egy betűt vásárolnia a széfér Torából, nehogy kétségek merüljenek fel a kizárólag gyermekek által íratott Tóra háláchikus érvényességét illetően.)

Ahogy egy hiányzó vagy olvashatatlan betű érvényteleníti a teljes tekercset, úgy a népéből hiányzó zsidó veszteség az egész nemzet számára. Ha azonban az összes betű megvan, a Tóra egységes, egész és oszthatatlan. Az oszthatatlan Tóra egyesíti az oszthatatlan népet. Egy új tóratekeres csodás módon pontosan ugyanolyan, mint az első, melyet Mose rábenu írt. A Tóra a világ alaprajza, és első mondatának („Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet”) leírásával megújul a világ teremtése.

MINDENKI VÁLLALJON RÉSZT BELŐLE

A Rebbe ezekkel a gondolatokkal folytatta: Mindnyájunk felelőssége, hogy minden gyereknek legyen betűje. Mivel a nők nagyobb befolyással vannak a kisgyerekekre, mint a férfiak, nekik különleges szerepük van e küldetésben. A világ riasztó helyzete, az Izraelben élő zsidók veszélyeztetettsége és a kü-

A Rebbe 1981-ben kelt válasza arra a kérdésre, hogy érdemes-e a Gyermekek Tóratekerce projektet Magyarországra és más Kelet-európai országokra is kiterjeszteni.

– Expressz;

– magától értetődő (aláhúzva), hogy a Tóra minden egyes zsidó gyermeké, külön hangsúllyal Magyarországra és a többi (hasonló országra).

Az ott élőkől körültekintően tudakolja meg, hogyan járjon el, és óvatosan beszéljenek a témáról.

szöbön álló háborúk miatt mindennél nagyobb szükségünk van a zsidó gyermekek egységére. Vásárolják tehát saját pénzükön a betűt, akár részletekben is. Írják meg ők maguk a levelet is, melyben megvásárolják a betűt. A bünt még nem ismerő gyermekek erőfeszítései hozzák gyümölcsüket. Mivel a nevelés a születés pillanatában kezdődik, ha egy csecsemő számára íratnak a szülők betűt, az ő jelenlétében tegyék azt.

Abban az időben, amikor a Rebbe meghirdette ezt a programot, sok kelet- és közép-európai országban – így Magyarországon sem –, nem volt lehe-

tőség a kampányban való részvételre. 1981-ben azt javasolta, hogy más, szabadabb országokban lakó zsidók vállalják magukra az ő nevükben az írást. Később azonban, amikor elhárultak az akadályok, arra biztatta a híveit, hogy minden ország – így Magyarországra is – terjesszék ki a programot.

A TÓRÁK ÉS AZ OKLEVELEK

A Rebbe úgy látta: legjobb, ha a Tórákat a Szentföldön, azon belül Jeruzsálem Óvárosában, a régóta érintetlenül álló Cemách Cedek zsinagógájában írnak. A város egyik törzs területéhez sem tartozott, mindig az egész zsidó népé volt.

Emellett hangsúlyozta, hogy bármelyik részében legyen is a Tóranak egy betű, az egyformán szent. Mivel azonban a gyermekeket az érzelmeik vezérlik, rosszul esne nekik, ha megtudnák, hogy olyan szóban szerepel a betűjük, amely nem kellemes dolgot jelent. Így azt javasolta, hogy a vásárlást igazoló oklevélben csak az szerepeljen, melyik hetizakaszban van a betűjük. A betűket sorshúzás útján osztják ki a gyerekeknek. Az oklevél legyen igényes, tartalmazza a kérvényező levél beérkezésének dátumát és egy Tóratekeres képét, hogy tulajdonosa büszke lehessen rá.

TÓRÁVAL A MEGVÁLTÁSÉRT

A Rebbe végezetül hozzátette: Nap, mint nap várjuk a messiást, és ha eljön, ő is csatlakozik majd azokhoz, akik az újonnan írt Széfér Tórákat ünneplik. Ahogy befejezik az első tekercs írását, azonnal elkezdhetik a másodikat, és így tovább. A gyermekek, akiket a Tóra „másiách”-nak, felkentnek nevez, elhozzák a messiást, akinek, akárcsak egy királynak, két Tórákat kell birtokolnia. Kívánjuk, hogy a tóratekeres megírása gyorsítsa meg az igazi megváltás eljövételét a Másiách által, hogy mindannyian az Isten által felépített Jeruzsálemben tanulhassuk a Tórákat!

GYERMEKEK TÓRÁJA BUDAPESTEN IS!

Gyermeke Budapesten is vásárolhat betűt egy készülő Tórába! Az elkészült Tóratekerceszt az Óbudai zsinagógában fogják elhelyezni. A betűk ára egyenként 300 Ft, a befizetésről a gyermekek oklevelet kapnak.

További információ és jelentkezés: gyermekektoraja@zsido.com

ZSINAGÓGAÉPÍTÉSZE INTERCISÁTÓL A LAUDER TÁBORIG

A világ legrégebbi, még működő zsinagógája a XIII. században épült prágai Altneuschul, a híres Gólem lakhelye. A legnagyobb zsinagógát Jeruzsálemben találjuk: a belzi haszid mozgalom központi zsinagógájában egyszerre akár tízezer ember is imádkozhat. Magyarországon ma 35 zsinagóga működik valamilyen rendszerességgel – lássuk, mit kell tudni róluk! DÉNES ANNA ÍRÁSA

RÖVID BEVEZETŐ A ZSINAGÓGAÉPÍTÉSZEZETBE

Bár a zsidó jog szerint néhány kivételtől eltekintve szinte bárhol lehet imádkozni, az első jeruzsálemi Szentély pusztulását követően mégis kialakult a zsidók gyülekezésére és imádkozására szolgáló tér, a zsinagóga – héberül *bét kneszet* (jiddisül *sul/sil*). Részben vallásfilozófiai, részben történelmi okokból azonban – a XIX. század második felének orientális stílusú zsinagógáit kivéve – nem alakult ki egységes zsinagógaépítészeti stílus, hanem a befogadó kultúra építészeti megoldásait és formavilágát vették át a zsidó megrendelők, illetve alkalmazták a többnyire nem-zsidó építőmesterek.

DEO AETERNO

A második jeruzsálemi Szentély polgári időszámítás szerint 70-ben történt pusztulása nyomán számos országban jöttek létre zsidó közösségek. A római seregekkel katonaként, illetve azok nyomában kereskedőként és iparosként a mai Magyarország területére is érkeztek zsidók a II. században. A III. század elejéről származik az a Dunaújvárosban (latin

nevéen Intercisa) talált fogadalmi tábla, melyet az „Örök Istennek” (*Deo aeterno*) ajánlottak. E tény egyértelműen jelzi a felirat zsidó voltát. Az aláíró „Cosmius, ... a zsidók zsinagógájának előjárója” – innen értesülünk arról, hogy abban az időben már biztosan állt zsinagóga Intercisában.

KÖZÉPKOR

Az intercisai felirat után évszázadokon át nem hallunk a mai Magyarország területén élő zsidók zsinagóáiról. A 895-ös honfoglalással egy időben valószínűleg érkeztek kazár kabarok is, István király pedig említést is tett rendeleteiben a zsidókról, akiknek jogegyenlőséget biztosított. Ettől kezdve rendszeresen hallunk zsidókról a különböző iratokban, zsinagógáról a következő említést azonban csak az 1307-ben keletkezett Képes Krónikában találhatunk: a szöveg egy korai, később már nem használt budai zsinagógára hivatkozik. Ennek az épületnek a maradványait az utóbbi évek ásatásai során tárták fel a régészek.

Amikor egy kiűzetés után Nagy Lajos korában a zsidók visszatérhettek Budára, a vár egy másik oldalán telepedtek le, és ott építettek nem sokkal később zsinagógát is maguknak. Két középkori zsinagógát ismerünk erről a területről, az egyik a Táncsics Mihály utca 23. szám alatt feltárt, kisebb épület, a másik a Zolnay László és csapata által 1964-ben feltárt, majd kényszerűen újra vizsgatemetett nagy zsinagóga. Utóbbi a dúsgazdag Mendel család telkén 1461-ben épült, kéthajós épület volt előcsarnokkal, a lángoló gótika stílusában. Az épület már a török hódításkor találatot kapott, de csak Buda visszavételekor (1684) semmisült meg teljesen, maga alá temetve az ostrom zsidó áldozatait, illetve az épületbe menekült zsidókat.

Ugyanebből az időszakból származik két, szintén gótikus stílusban épült soproni zsinagóga. Mind a négy épülethez tartozott fallal elválasztott női szakasz. A soproni épületek mellett mikvét (rituális fürdő) is feltártak – ezek ma Magyarország legrégebbi, ma is látogatható zsinagógaépületei. Ebben a korszakban a zsinagógák gyakran nem csupán az imádkozás célját szolgálták, hanem közösségi térként is működtek: teret adtak a tanulásnak és gyülekezésnek, az épü-

Egy épületnek vallási szempontból csupán néhány feltételnek kell megfelelnie ahhoz, hogy zsinagógának minősüljön:

1

Izrael felé való tájolás: az Izrael felé (Magyarországon délkeleti irányba) néző falon helyezkedik el az *áron hákodes*, vagyis a tóraszekrény, melyben a tóratekerceket őrzik. Izraelen belül Jeruzsálem felé, Jeruzsálemen belül pedig a Templomhegy (*Hár HáBájit*) felé tájolják a zsinagógákat. A tóraszekrény gyakran építészeti elemként az épület szerves részét képezi, de lehet magában álló egység is.

2

Ámud, az előimádkozó asztala: askenázi zsinagógákban Izrael irányába fordulva áll, az *áron hákodes*től jobbra vagy azzal szemben.

3

Bimá, Tóraolvasó emelvény: ez lehet egy magában álló asztal, vagy szintén az épület fontos részét jelentő szerkezet (pl. prágai Altneuschul). A *bima* az imádkozásra használt tér közepén helyezkedik el. Szfárádi zsinagógákban nincs *ámud*, az előimádkozó a *bimáról* vezeti a szertartásokat. A közösség tagjai vagy a tóraszekrény felé néznek, vagy koncentrikusan a *bima* körül helyezkednek el, a közösség szokásainak megfelelően.

4

Ezrát násim, a női rész: megfelelő módon el kell választani a férfiak szakaszától. A nők helyet foglalhatnak egy karzaton, vagy a férfiakkal egy szinten elhelyezkedő, elkülönített térben. Az elválasztót *mechicának* nevezik, és szintén lehet beépített építészeti elem (fal, vagy rácsozat), vagy mozgatható szerkezet (függöny, paraván).

letkomplexumhoz pedig gyakran tartozott rituális fürdő, rabbilakás, vagy egyéb célokat szolgáló épület is.

ÚJKOR

A következő évszázadokban a magyarországi zsidóknak ugyanúgy üldöztetés volt a sorsa, mint Európa más zsidó közösségeinek. A budai és soproni zsinagógák után időben a következő épületeket az 1700-as évekből ismerjük. Az 1738-ban épült első óbudai zsinagógát néhány évtizeddel később az eredeti elemek felhasználásával újjáépítették klasszicizáló homlokzattal, teremszerű, késő barokk belső térrel. Sok magyarországi zsinagóga-hoz hasonlóan ez az épület is más funkciót töltött be az elmúlt évtizedekben, de néhány éve ismét eredeti funkciójában működik. A barokk zsinagógaépületek, valamint a hozzá tartozó épületkomplexum szép példája a frissen felújított mádi zsinagóga, mely a korábban már álló imaház helyettesítésére épült 1795-ben. Mérete és gazdag belső díszítése egyértelműen jelzi Mád helyét az akkori zsidó életben. Az 1700-as évek második felében épült fel Apostag barokk zsinagógája is, mely egy 1820-as tűzvészben megsemmisült és késő barokk-klasszicista stílusban épült újjá. Ez az épület egy jellegzetes zsinagógatípust, az ún. négyoszlopos típust képviseli: a bimát négy oszlop, illetve az

A mádi zsinagóga eredeti szépségében éledt újjá

általuk tartott boltozat emeli ki. Érdeemes megemlíteni az 1825-ben épült, klasszicista stílusú abonyi zsinagógát, mely napjainkra sajnos – mint annyi más elhagyott zsinagógaépület egy eltűnt korszak szomorú emlékeként –, már nagyon romos állapotba került.

A magyarországi zsinagógaépületek jelentős része a romantika korának terméke: a XIX. század végén, a XX. század legelején emelt, historizáló épületek. Ez volt az az időszak, amikor a zsidók jogegyenlőséget kaptak, és hitüket felvállalva válhattak a társadalom elismert tagjaivá. Erről a változásról tanúskodik a zsinagógaépületek számának emelkedése az egész ország területén, éppen ezért a továbbiakban csupán egy-egy kiragadott példával illusztráljuk a fejlődést. Ezek az épületek magas színvonalú építészeti munkák, gyakran a kor vezető mestereinek alkotásai. A korszak építészeti elméletének megfelelően gyakran orientális, keleties stílusban készültek, mivel ezt a kifejezési formát tartották a legalkalmasabbnak a zsinagógák építésére. Építészeti megoldásaikban, szerkezetükben és anyagukban egyaránt hordozzák a korszak forradalmi újításainak nyomát. Sok helyen alkalmaztak például öntöttvas-szerkezetet, vagy olyan díszítést, mely lebegő vagy szőnyegszerű hatást kelt.

Ezen épületek legismertebb példái természetesen a nagy budapesti zsinagógák: a Ludwig Förster tervezte „Dohány” (1850-es évek), vagy az Otto Wagner által tervezett „Rumbach” (1869-72). A Dohány utcai zsinagóga Európa legnagyobb zsinagógája, a historizáló építészeti követelményeinek megfelelően mór stílusban épült, felhasználva a kor leghaladóbb technikai megoldásait, elsősorban az öntöttvas-elemeket. A Dohány utcai zsinagóga tervezőjétől származik a miskolci Kazinczy utcai zsinagóga neoromán épülete is, mely szélesebb környezetének egyetlen ma is működő zsinagógája. Az olasz mester tervei alapján az 1860-as években épült, szintén az utóbbi években felújított váci zsinagóga is a historizáló építészet szép példája.

Az 1900-as évek új stílust hoztak magukkal, a szecessziót, melynek stílusjegyei például a Baumhorn Lipót tervei nyomán épült szegedi nagyzinagógán mutatkoznak meg. A mai Magyarország területén található zsinagógák közül leg-
tisztábban az 1910-es években épült, budapesti Kazinczy utcai zsinagóga viseli a stílus jegyeit. Ez az épület Budapest talán legdíszesebb zsinagógája. Az egyszerű külső szinte semmit nem árul el a gazdagon díszített, szecessziós belső térről, a festett falakról és mennyezetéről. A szecesszió alkalmazott művészet voltának megfelelően az épületbelső minden egyes eleme magán viseli a stílus jegyeit. Az épület Löffler Sándor és Béla tervei nyomán készült, és részét képezi az ortodox hitközség egyéb közösségi és vallási tereket is magába foglaló épületkomplexumának. A hódmezővásárhelyi zsinagógát Baumhorn egyik tanítványa, Müller Miksa tervezte. E csoportba tartozik az Aréna (Dózsa György) úti, ma vívóteremnek használt épület is (ez a tény

Középkori zsinagóga lakótoronnyal, Sopron

is jellegzetes: a már nem használt zsinagógák közül a szerencsésebbek Magyarország-szerte több helyen új szerepben éltek újjá).

A Kazinczy utcai zsinagóga szecessziós belső tere

1998-ban adták át a szarvasi nemzetközi táborban Magyarország legfiatalabb zsinagógáját, a Bét Dávidot, mely az amerikai Joint Alapítvány egyik volt vezetőjének, Ralph Goldmannak tragikus körülmények között elhunyt fiáról kapta a nevét, tóratekereszt pedig az egykori táborvezető, Jicchák Roth emlékére adományozták néhány évvel ez előtt. Az épületben a zsinagógán kívül foglalkoztató termek is találhatók.

1998-ban adták át a szarvasi nemzetközi táborban Magyarország legfiatalabb zsinagógáját, a Bét Dávidot, mely az amerikai Joint Alapítvány egyik volt vezetőjének, Ralph Goldmannak tragikus körülmények között elhunyt fiáról kapta a nevét, tóratekereszt pedig az egykori táborvezető, Jicchák Roth emlékére adományozták néhány évvel ez előtt. Az épületben a zsinagógán kívül foglalkoztató termek is találhatók.

BUDAPEST

Fordítsuk figyelmünket az általános áttekintésről a budapesti zsinagógákra, hiszen napjainkban a fővárosban található a legtöbb működő zsinagóga és imaház. Érdekes kiemelni, hogy ma is látogatható két lakászinagóga (a Visegrádi utcában, illetve a Teleki téren) – egy lakóház lakásának belső terében kialakított imaház (*stibl*), mely a háború előtti korszak jellegzetessége volt és a zsidók által lakott környékeken sok házban megtalálható volt. Budapest zsinagógáira jellemző, hogy jelentős részük az utcafrontról gyakorlatilag láthatatlan, csak a kapun belépve (Vasvári Pál utca, Dessewffy utca), vagy az épület egy ajtaján belépve (Nagyfuvaros utca) tárul elénk a nagyszabású, szépen kidolgozott zsinagógai tér.

Számos lehetőség áll tehát rendelkezésünkre, ha meg szeretnénk tekinteni egy zsinagógát, érdemes ellátogatni úgy Budapest legrégebben épült, ma is működő, nemrégiben felújított zsinagógájába Óbudára, mint a szerényebb lakás-imaházakba, vagy a már csak múzeumként működő, de építészeti pompáját hanyatlásában is megőrző Rumbach utcai zsinagógába.

MEGÚJULÓ ZSINAGÓGÁK MAGYARORSZÁGON

*A magyarországi zsidó közösség újjászületésének szimbólumaként is felfogható, hogy egy-
más után újulnak meg a korábban elhagyatott zsinagógák. ÓNODY-MOLNÁR DÓRA ÍRÁSA*

Gabonatároló, lisztraktár, ruhaüzlet, iskola, könyvtár, bútorraktár, sportcsarnok, postahivatal, református templom, edzőterem, lakóház – csak néhány példa arra, hogy a szocializmus évei alatt mire használták a vidéki zsinagógákat. Ha az épületek egyáltalán fennmaradtak, a háború alatt elkezdődött rombolást a háború utáni évtizedek végezték be.

Az üres zsinagógák naponta szembesítették a lakosságot a szégyenletes múlttal. Így aztán sok helyen a szembenézés helyett inkább igyekeztek eltakarítani a múlt vádló szimbólumait. Ha találtak új funkciót az épületnek, akkor megmaradt az esély arra, hogy legalább a falak megmeneküljenek. Az EMIH jóvoltából 2010-ben újjáavatott Óbudai Zsinagógát korábban tévéstudióként használták.

A rendszerváltás után a megmaradt zsinagógákra több figyelem jutott. Többek között a zsidó szervezetek nyomására az önkormányzatok is próbálták menteni a még menthető épületeket. Később az uniós források is megnyíltak. Ennek köszönhetően az utóbbi években új lendületet kaptak a zsinagóga-felújítási projektek.

A kormány 2014-ben, a holokauszt-émlékévben célul tűzte ki, hogy a felújítással az egykori zsinagógák újra „a vallási vagy a helyi közösségi, kulturális élet színtereivé váljanak”. Így újul meg többek között a szegedi zsinagóga, Európa harmadik, Magyarország második legnagyobb zsinagógája. Az építkezést néhány hónapja megkezdtek.

A kormány tavaly hárommilliárd forintot különített el a Rumbach ut-

cai zsinagóga rekonstrukciójára, és az ott helyet kapó Együttélés Háza elnevezésű projekt megvalósítására.

Nemrégiben fejeződött be a debreceni Pásti utcai zsinagóga felújítása félmilliárd forint európai uniós és ha-

Az EMIH különleges törődéssel ápolja a múlt emlékeit, hogy azokat újra birtokba vehesse a zsidó közösség. Egyik legfőbb projektje Tokaj-Hegyaljához kötődik, a célja pedig, hogy a valamikor virágzó tokaj-hegyaljai zsidó tradíció tovább éljen. Kevesen tudják, hogy a holokauszt előtt Észak-Magyarországon gyakorlatilag minden településen komoly zsidó közösség élt.

Az EMIH Olaszlisztkán, a volt zsinagóga területén emlékparkot hozott létre, illetve a nemrégiben felújított mádi zsinagóga mellett megújította a rabbiházat, amely zarándokházként működik majd.

„A zsidóság Tokaj-Hegyalján évtizedek óta sajnos már csak emlék, de mégis a megemlékezések rámutatnak, milyen fontos szerepet töltött be a zsidóság a vidék életében” – nyilatkozta korábban Köves Slomó az EMIH vezető rabbija.

zai központi támogatásból. A debreceni zsidónegyed felújítási programja 2013-ban indult a Kápolnás utcai zsinagógával.

A gyöngyösi zsinagóga is megújul, a Status Quo Ante Zsidó Hitközség helyi vezetőjének tájékoztatása sze-

rint kulturális centrummá, a keresztény-zsidó párbeszédet szolgáló rendezvények központjává alakítják az épületet, amelyet a szocializmusban bútorraktárnak használtak. A gyöngyösi épületben berendeznek egy állandó kiállítást, amely a városban felnevelő Richter Gedeon életét mutatja be.

Már folynak az egyeztető tárgyalások a miskolci zsinagóga felújítása kapcsán is. A tervezés szakasza nyáron befejeződik. Egyelőre még nincs meg a munkálatokra a pénz, az állami támogatás ugyanis csak az állammegóváásra elegendő.

Uniós forrás felhasználásával a tokaji zsinagógát már rendbe tették, ma kulturális és konferencia-központként üzemel. A mezőcsáti zsinagóga pár éve esett át nagyszabású felújításon, ami az alföldi kisváros egyik büszkesége, legszebb kulturális épülete lett.

A kormány a magyar szecesszió stílusában épült szabadkai zsinagóga belső tereinek felújítására fél milliárd forintot biztosított, az ígéretek szerint az épület olyan lesz, mint amikor 1902-ben átadták.

Helyreállították 20. század első felében Papp Gyula és Ferenc Szabolcs által tervezett mór-stílusban épült, ungvári zsinagógát is.

MAGYARORSZÁG MŰKÖDŐ ZSINAGÓGÁI

Budapest: 22
Vidéki nagyvárosok: 5
Idényjelleggel működő
zsinagógák: 8

Látványterv a nagyzsinagóga rekonstrukciójára

A LEGENDÁK FELSZÍNRE KERÜLNEK – a budavári zsidóság középkori zsinagógái

Valamikor a budavári zsidók voltak a magyarországi zsidóság képviselői, ám mára alig valamit tudunk róluk. Létezésük emlékei évszázadok óta a föld mélyén pihennek. HARASZTI GYÖRGY ÍRÁSA

VISSZA A VÁROSBA! – A ZSIDÓ KAPUN ÁT

A tatárjárás után elnéptelenedett országban szívesen fogadták az idegen telepeseket, s több zsidó család is bevándorolt. A 13. század második felére már minden bizonnyal kialakult az első budai zsidónegyed a mai Dísz tér – Szent György utca nyugati oldalán. A várnegyed déli részén zsinagóga épült, s már a – III. Károlyhoz intézett folyamodványban említett – temető is használatban volt az Ördögárok mellett.

A régi budavári zsinagóga egyetlen korabeli említését annak köszönhetjük, hogy a *Budai Krónika* feljegyzése szerint az elűzött volt budai rektor fegyvereseivel 1307. június 1-ének éjjelén a zsinagóga melletti ún. Zsidó kapun (a mai Fehérvári kapu elődje) keresztül hatolt be újra a városba, mely nevét a mai Szent György utcában elterülő zsidónegyedéről nyerte.

A legrégebbi ismert budai zsinagóga falmaradványait és a vele kapcsolatos rituális fürdőt, a *mikve* pontos helyét a régészek csak a közelmúltban találták meg. Egy 2005-ben végzett leletmentés során a mai Palota út Dísz tér előtti torkolatában, az úttest alól kerültek felszínre az egykori kéthajós épület maradványai. A zsinagóga közvetlenül a Zsidó kapu déli oldala mellett emelkedett.

Az ásások nyomán napvilágra kerültek a téglapadlós gótikus zsinagóga maradványai. Ettől délre tárták fel a rituális fürdőt (*mikve*) és a hozzá tartozó épületet. Zsidó lakosságra utaló leletek (egy Dávid csillaggal ellátott fatányér, egy rituális kézmosó cserépedény-töredék, feliratos palatábla-fragmentum stb.) kerültek elő további telkekről is.

ÚJ ZSIDÓ NEGYED A BÉCSI KAPU OLDALÁN

Valószínűleg Zsigmond király (1387-1437) nagyszabású budavári palotaépítkezése és az ezekhez kötődő városrendezési munkák miatt ezt a régi

Sírkő a budavári zsidó temetőből

A Tancsics Mihály utcai
kiszinagógában működő múzeum

zsidónegyedet megszüntették. Az új zsidó utca (*platea Judeorum, vicus Judaicus, Judengasse*) a mai Tancsics Mihály utcának a Bécsi kapu – akkori nevén Szombat kapu (Portha Sabbathi, Samsten-Thor) – közelében lévő részén jön létre. Az utca mindkét oldalán voltak zsidó tulajdonú épületek, amik többen helyezkedtek el, de nem mindig voltak szigorúan elválasztva a keresztényekétől. Ez a városrész maradt a zsidók lakóhelye (*Mahalle-i jehudan edr dohil-i kael-i Budun, Jahudlier Mahalleszidir, Mahalle Zsidóuccsa*) a török uralom idején (1541–1686) is. A külön falakkal kerített zsidó utcában álltak a forrásokban ismételt említett zsinagógák, pontos helyük azonban egészen az 1960-as évek derekáig ismeretlen volt.

Zsigmond király uralmának utolsó évtizedeiben a budaiak alkották az ország legnagyobb zsidó közösségét. Számukat a 8-10,000-es összlakosságon belül mintegy 320-400 főre becsülik. Az askenázi rítus követői voltak, túlnyomó többségükben magyarországi születésűek vagy a szomszédos nyugati területekről vándoroltak be. Vezető szerepük olyannyira megszilárdult, hogy V. László (1444–1457) óta mindig a budaiak voltak „az országban lakó összes zsidók képviselői”.

A „SZÍR” ZSINAGÓGA

A Várnegyed lakóházainak az 1960-as évek első felében kezdődő tatarozása előtt a Műemlék-felügyelőség előírásai szerint előzetes régészeti falkutatásokat kellett végezni. E munkálatok során 1964-ben sikerült az írott források által említett két zsinagóga helyét azonosítani Zolnay Lászlónak, a várnegyed jeles kutatójának. A Tancsics Mihály utca 26. szám alatt olyan épületmaradványokat (és két freskótörédket) találtak, amelyekről Scheiber Sándor, az Országos Rabbiképző nagy hírű professzora megállapította, hogy azok a budai-török kor keleti, „szír” rítusú zsidóságának imaházául szolgáltak. A zsinagóga, mely Izrael (Jisráél) Mendel országos zsidó-prefektus háza közvetlen szomszédságában emelkedett, az egyik falpilléren feltárt héber felirat olvasata szerint 1461-ben épült.

Mint a régészeti feltárás kiderítette az újkorban kapualjja alakított csarnok, amelynek nyugati falán a nők elkülönített imahelyiségének betekintő ablaka is kibontakozott, jóval korábbi a feliratoknál, a 14-15. század fordulóján épülhetett. Feltehetőleg egy kisebb imaház állt itt, amely az új zsidónegyed első zsinagógája volt.

Még 1961-ben feltárták a Tancsics Mihály utca 21. és 23. számú ház homlokzata előtt, a járda alatt a két szemközti épületet összekötő utcahíd északi pillérének alapozását. Zolnay véleménye szerint az utcahíd a zárt, örökkel védett zsidónegyed bejáratául szolgálhatott. A Jagellók idejében (1490-1626) említik a zsidó negyed kapuit, talán erre az időre vezethető vissza a boltív keletkezése.

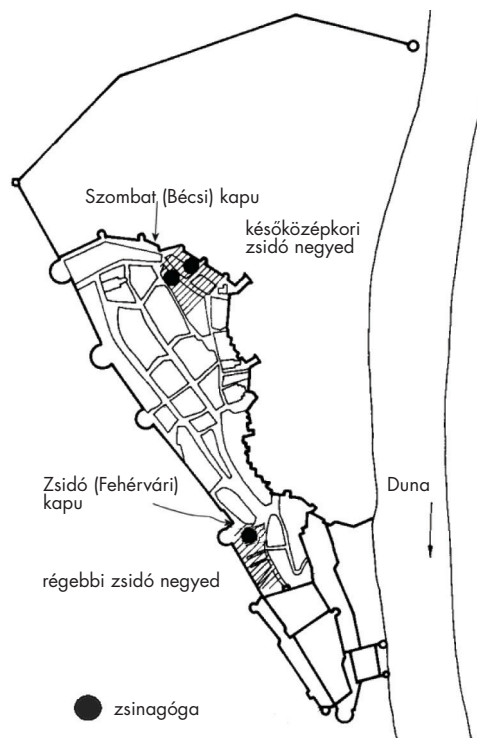
A FÖLD ALATTI NAGY ZSINAGÓGA MÁTYÁS KIRÁLY IDEJÉBŐL

A „szír” imaház felfedezése után az utca másik oldalán a mai Tancsics Mihály utca 23. szám alatti lakóház, a volt Zichy palota udvari melléképületénél vízmentesítés végett egy úgynevezett angolaknál ástak (1964. szeptember 4.) és ennek során egy díszesen faragott késő-gótikus pillérköteg boltzatindítása került elő. A megindított kutatási ásatás eredményeképp megtalálták a pillér lábázatát, amelybe héber betűk voltak bele-

vésvéve. Scheiber Sándor ebből megállapította, hogy az előkerült maradvány az eddig ismeretlen helyen lévő nagyzinagóga része. Szerinte a szöveg arra az időpontra utal, amikor a Török Birodalomból visszatérő zsidók 1541-ben újból használatba vették a 80 éves, tehát 1461-ben épült zsinagógát.

Zolnay és segítői a további ásatás során megtalálták a csarnok középpilléreit és északi falát is. (Az ásatás során a zsinagóga romjai között megtalált áldozatok földi maradványait a Hevra Kadisa a zsidó tradíció előírása szerint a Kozma utcai temetőben temette el.) A kéthajós, középen három kőoszlopos, nyolc csúcsíves gótikus boltozattal lefedett, gazdagon tagozott, nagyméretű késő gótikus csarnok 240 m² alapterületű, belmagassága 8,5-9 méter. A három monumentális pillér, kiásott tanúja a gótikus flamboyant stílusnak, feltehetőleg Mátyás király budai kőfaragóinak szakmai tudását dicséri. A zsinagóga déli fala mellett a női imaterem volt egy betekintő ablakkal, míg az északi falat maga a városfal alkotta.

1526-ban a győztes I. Szulejmán szultán (1520-1566) a város zsidó lakosságát birodalmába telepítette át. Az elkövetkező 15 évben gyakorlatilag nem éltek zsidók Budán. A város ismételt ostromaiban az épület megsérült, boltozatai beomlottak, és csak 1541 után tudták a visszatérő zsidók ismét használhatóvá tenni. Mivel a török kori Budán nem voltak megfelelő mesteremberek boltozatok készítésére, fagerendás födémekkel fedték le a teret. Ez az építészeti szerényebb zsinagóga 1686-ig, Buda visszafoglalásáig volt az askenázi közösség használatban.

A középkori zsidóság elhelyezkedése és zsinagógái Budán (Zolnay László nyomán)

A csillagok újra ragyognak ÚJRAAVATTÁK AZ ÓBUDAI ZSINAGÓGÁT

Huszonötezer Dávid-csillag fénye tölti be az újjászületett óbudai zsinagóga belső terét. Április 12-én avatta újra az épületet az EMIH és a Chábád Lubavics mozgalom. Óbuda visszakapta a korábban múzeumként majd tévéstudióként működő zsinagógáját, amely spirituális és fizikai értelemben is megtelt élettel és régi fényében ragyog. A közösség is szépen gyarapszik, ráadásul péntekenként egy régi ismerős is látogatja: Perlaki Katalin, aki gyermekkorában is itt, a főváros legrégebbi imaházában köszöntötte a szombatot. LEFKOVICS ZSÓFI ÍRÁSA

Óbudán hosszú évszázadok óta jelen van és nyomot hagy a zsidó lakosság. Miután a királyi városokból, így Pest-Budáról is kitiltották az izraelitákat, Óbudán, a Zichy-család – némi oltalom-pénnel ellenében – szívesen befogadta őket, így kapcsolva be a városrészt az aktív kereskedelembe. A mai zsinagóga helyén már a tizenharmadik században állt egy imaház, amely Nöbauer Máté tervei alapján épült 1767-69 között. A század végére Óbuda lett az ország legnépesebb és leggazdagabb zsidó közössége. Nemcsak zsinagógája és temetője volt, két közösségi házat

működtetett, kishírót választott, tanítója, templomszolgája és természetesen rabbija is volt.

A tizenkilencedik század hozott némi változást: ekkor indult meg a pesti zsidóság lendületes fejlődése, sokan Óbudáról a Duna túlsó partjára költöztek. A dunai nagy árvíz sem kímélte az épületet. A zsinagóga megsüllyedt, a falai megrepedtek. Az akkori óbudai zsidóság összefogásával azonban új és korszerűbb zsinagóga épült fel az eredeti falak nagy részének meghagyásával. A tervek elkészítésével Landherr Andrást bízták meg. A munkálatok másfél évig tartottak, az épületet 1821. július 20-án szentelték fel. Az imaház belsejét 1900-ban szecessziós stílusban felújították. Az 1960-as évekig zsinagógaként működött, amikor a hitközség akkori vezetői eladták. Előbb itt kapott helyet a mai Textilmúzeum elődje, majd – miután az 1980-as évek elején lebontották a kerítését, a zsidó intézményeket és a környező földszintes házakat – az épületbe a Magyar Televízió költözött. Az épület kívülről nem változott, de belső terét teljesen átalakították. Tévéstudió lett.

Előbukkan az épület

A környék is merőben új arculatot kapott. A kor szellemének megfelelően panelrengeteg épült a zsinagóga körül. A Magyar Televízió 2009-ig itt készítette számos műsorát, majd – ha lehet – még méltatlabb szerep várt az épületre: raktárként használták.

VALÓRA VÁLT ÁLOM

A fordulópont a következő évben jött el. 2010 tavaszán az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség bérleti szerződést kötött a Magyar Televízióval és birtokba vette a zsinagógát. A részleges felújítást követően 2010. szeptember 5-én újraavatták, a tóraszekrénybe adományként új tóratekeres került, szeptember 8-án pedig,

Az épület erősen leromlott állapotában

az 5771. zsidó év kezdete alkalmából újra megnyíltak a zsinagóga kapui.

Az épület visszakapta régi funkcióját. A 2010-ben megkezdődött munkálatok után – a közösség, a Róth testvérek és a magyar állam nagylelkű adományainak hála – 2016. április 12-én ismét felavatták a régi-új zsinagógát. Újra ragyog a zsinagóga boltozatán a huszonötezer Dávid-csillag.

Már gyerekkoromban a fejemben volt, amikor elmentünk az épület mellett, hogy milyen kár, hogy már nem zsinagóga. – kezdi Köves Slomó, az EMIH és a zsinagóga rabbija. – Később álmaimban szerepelt, hogy esetleg egyszer újra imaház lehet a sokáig tévéstudióként működő épületből. Amikor egy ingatlanos felhívott, hogy nem akarok-e véletlenül egy zsinagógát venni, azt hittem, viccel. Korábban is terveztem, hogy a III. kerületben, a Galagonya utcában kialakítunk egy kis imaházat, de az a terv nem jött össze. – A rabbi akkor még úgy látta, az épület túl nagy, esetleg egy múzeum és egy imaház működhetne benne. – Egy tanmese szerint a haszid megkérdezte a Lubavicsi Rebbét, hogy mit jelent haszidnak lenni? A Rebbe azt felelte, hogy olyan, mint lámpagyújtogatónak lenni. Ez a bölcelet azt üzent nekem, hogy gyújtsak fényt, csináljam és fognak jönni az emberek. De azt nem gondoltam, hogy ilyen gyorsan – teszi hozzá a rabbi.

ÉLETRE KEL A ZSINAGÓGA

2010-ben a közel százkilencven éves épület tehát ismét a közösségé lett. A zsinagóga újra működött: ebben az évben mintegy négyszázan már itt ünnepelhették Ros Hasanát. Az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség vette birtokba az épületet, és közösségi összefogással, magánadományokból megkezdte a felújítást. Az épületet statikailag megerősítették, felújították a tetőszerkezetet. Velledits Lajos restaurátor, Szécsi Zsolt építész és Somlai Tibor belsőépítész munkájának gyümölcsét élvezheti a zsinagóga közössége.

Az 1821-es épület emlékei közül nagyon szép építészeti megoldások és stukkódíszek maradtak meg – meséli Velledits Lajos. – Ennek a korszaknak az emléke a decens klasszicista színezés is. Az 1900-as felújítás során a falak szecessziós jellegű, erőteljesebb színeket kaptak. Ezt a két korszakot összehangolva láttunk neki a munkának – teszi hozzá a restaurátor.

Az oldalfalak klasszicista, míg a mennyezet inkább szecessziós jellegű színezést kapott. A lepusztult, rossz állapotú falakat néhol tégláig le kellett verni, hogy a kétezer négyzetméteres festett felület újraszínezéséhez hozzáfoghassanak a mesterek. 1900-ban három különböző technikát alkalmaztak, amelyet a restaurálás során is követtek: sablonfestést, klasszikus festési technikát, amely során a felrajzolt mintákat szabadkézzel festették meg és olajfestékekkel márványoztak több felületet.

A belső térben ismét ragyog a mennyezeten látható huszonötezer Dávid-csillag, megújult a tóraszekerény és visszakerültek az ólomüveg ablakok is. A gépészet is megújult és új, modern kóser konyhát kapott az épület, amely akár ötszáz fő kiszolgálására is alkalmas lesz. Hátra van még a fűtésrendszer megújítása, majd az alsó falrészek restaurálása.

A közösség is épül, nemcsak az ünnepek alkalmával telik meg élettel az épület. Pénteken és szombaton ima tölti be a teret. Sőt hétköznaponként sokan itt kezdik a napot reggeli imával. Ünnepi rendezvények, gyerekprogramok, női tanulókör színesítik a válasz-

Reggeli ima – évtizedek után először a 2010-es munkálatok alatt

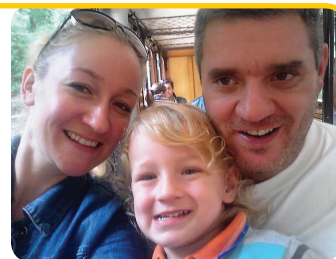
tékot: keddenként a közösség női tagjai jönnek itt össze egy kis tanulásra-beszélgetésre Köves Dvora rebbecen vezetésével. Vasárnaponként gyerekzsivaj tölti meg a teret: az Alef kids program játékosan tanítja az óvodás és kisiskolás korosztályt a vallásra. A nagyobbak már a bár micvóra, illetve bát micvára készülnek a Bár Micva klubban, sőt Alef Teens néven a majdnem felnőtt korosztály is helyet kap itt.

Amikor elkezdtük lebontani a tévéstudió elemeit szinte fellélegzett az épület – mondja Köves Slomó. – Ahogy újra beáramlott a fény az imaterembe,

*...olyan volt,
mintha a zsinagóga
megköszönné,
amit teszünk vele.*

Azóta is ezt teszi. Óriási dolog, hogy egy nem működő zsinagóga újra megtelik élettel. Mindez megtestesíti azt, amit a magyar zsidóságról gondolok: újra életre lehet kelteni a pislákoló lángot.

Korábban a Vasváriba jártam. Ott ismerkedtem meg Köves Dvorával, ő vezetett be a vallás rejtelmeibe. Megtanította a legfontosabb imákat, hogy hogyan kell péntek este gyertyát gyújtani. Ahogy megnyílt Óbudán a zsinagóga, nekem is itt volt a helyem. Továbbra is sokat tanulok Dvortól, hiszen minden kedden este együtt tanulunk a közösség hölgytagjaival, a rebbecen vezetésével. Itt köszöntjük minden péntek este a sábbátot és családi programjainkat is Óbudán tartjuk: kisfiunk *brisze* és hajvágása is itt volt.

SZILÁGYI NÓRA

Megnyitó vacsora

ZSIDÓNEGYEDBŐL PANELEK ÉS STÚDIÓ

Perlaki Kati régi és új fényében is imádkozhatott a zsinagógában, hiszen kislánykorában is itt köszöntötte a szombatot és ma is itt tölti péntek estéit:

Itt élt a családom Óbudán, ebben a zsinagógában esküdtek a szüleim, nagyszüleim is. Én is és a fiam is Óbudán születünk. Kislánykoromban itt zajlott az életem – meséli Kati néni. – Számos esküvőn, bár micvőn, bár micván vettem részt a zsinagógában.

A közeli utcákban akkoriban zsidó élet folyt, még a háború után is, annak ellenére, hogy a holokauszt Óbudán mintegy háromezer áldozatot követelt. Óvoda, iskola, idősök otthona működött a közelben. A Lajos utca, a Mókus utca, a Laktanya utca lakói között nagy létszámú zsidóság élt, még az ötvenes években is. Még mindig ez volt Budapest egyik legnagyobb zsidó közössége. Szatócsboltok, kis üzletek, a híres textilgyár is itt állt.

Mi a Zichy utcában laktunk, ahol a zsidó ház is volt: a földszinten óvoda, iskola működött, az emeleten pedig idősök otthona. Itt élt Neumann rabbi is a családjával. Kóser konyha is volt az épületben. Péntekenként mindig hittan volt az utolsó óra, utána átsétáltunk a zsinagógába istentiszteletre – emlékszik vissza Perlaki Kati.

Az '50-es években azonban az ál-

lamosítás ide is elért. Bezárták az iskolát, a zsinagóga még egy darabig működött. Neumann rabbi meghalt, ráadásul '56-ban megcsappant a háború miatt már amúgy is lecsökkent számú zsidó lakosság létszáma, a zsinagógát is bezárták. A környék házait lebontották, mindenhová panelházakat emeltek. Ma már rá sem lehet ismerni az egykori óbudai zsidó negyedre. A zsinagóga épülete textilmúzeumnak adott helyet, majd – érdeklődés hiányában – bezárták, állaga egyre rom-

Perlaki Katalin és Köves Slomó rabbi a zsinagóga megnyitóján

lott. Később a Magyar Televízió vette át az üzemeltetést, teljesen átalakult a szerkezete.

Szeretek Óbudára járni. A zsinagóga tele van fiatalokkal, akik közül sokan a barátaim lettek. Ez egy élő, fejlődő, nyüzsgő közösség. Különösen szeretek szombatoként itt imádkozni, ilyenkor itt vannak az oszlopos tagok. A rabbi személyén és a baráti kötődésen túl a gyönyörű környezet miatt is szívesen jár ide az ember. **SZERÉNYI ÁDÁM**

Jó ide bejönni. Azt is szeretem, hogy szabadon áll az épület, kerítés sincs. Az embernek nincs semmi holokauszt-feelingje, nagy élet van, gyerekek szaladgálnak. Személyesen nekem azért is fontos ez a hely, mert itt teljesedhetett ki a zsidóságom, a közösség aktív tagjává váltam: tanulok és tanítok. **LEFKOVICS PÉTER**

BÁR MICVÓ ÚJRA ÓBUDÁN

A Perlaki család sem látogathatta többé kedvenc zsinagógáját, bár Kati néniék fiukat is, unokájukat is úgy nevelték, hogy gyakorolják a hitet. Időközben a család elköltözött Óbudáról, sőt, a rokonság egy része a tengerentúlon talált új otthonra.

Néhány évvel ezelőtt az unokatestvérem keresett meg engem, aki Kanadában él. Hallotta, hogy újra működik az Óbudai Zsinagóga. Annak idején itt zajlott a család minden fontos ünnepe, neki is Óbuda volt az otthona. Épp az unokája bár micvójára készült. Arra kért, hogy segítsék neki abban, hogy a család újra itt ünnepelhesen, hiszen neki is itt volt a bár micvója. Felkerekedtünk, egy péntek este elmentünk a fiammal Óbudára, hogy megnézzük, mi lett szeretett templomunkból. A rabbi, Köves Slomó odajött hozzánk a szertartás után beszélgetni. Nem volt visszaút, a szívem is ide húzott és a közösség is befogadott minket. Fél év múlva itt ünnepeltük a kanadai rokonokkal együtt az unokatestvérem unokájának a bár micvóját. Csodálatos volt.

Kati néni azóta is minden pénteken Óbudán, az egyre szépülő zsinagógában köszönti a szombatot.

FOTÓK: EMIH ARCIVUM, SIN OLIVÉR

ZSILIP: ÚJ ZSIDÓ KÖZPONT „ÚJLIPÓCIÁBAN”

Szimbolikus időpontban, a II. világháború idején Dunába lőtt mártírok temetésének napján jelentette be az EMIH: új zsidó központot nyit alig pár lépésnyire a tragikus kivégzések színhelyétől. STEINER ZSÓFIA ÍRÁSA

A Margit híd pesti hídfőjénél álló Palatinus ház jelenleg használaton kívüli földszintjén kap otthont a zsinagógát, játszóházat, kávézó és kulturális színházteret is magába foglaló új zsidó centrum, a Zsilip. A központ vezetője Glitzenstein Sámuel rabbi lesz, aki jelenleg a Bét Menáchem Gyermekoktatási Központ operatív vezetője és a Nagyfuvaros utcai zsinagóga rabbija.

A közel 2500 négyzetméteren elterülő komplexum három lépcsőben készül el – tudtuk meg Glitzenstein rabbitól. Először, a tervek szerint 2017 első felében, a zsinagóga és az étkező fog megnyitni, a szükséges kiszolgálóhelyiségekkel. Így a Zsilipben megindulhat a közösségi élet. A második fázisban előadótermekkel, kávézóval, vendégszobákkal és egy hatalmas, kétszintes játszóházzal fog

bővülni a komplexum, ami a hét minden napján kínál majd programokat. A harmadik fázisban színházteremmel és kóser bisztróval válik teljessé a Zsilip, megteremtve Magyarország legnagyobb és legtöbb funkciót ellátó zsidó központját. A tervezésbe a közösség tagjait és a környéken élő érdeklődőket is bevonják.

„Az elmúlt években sokan kerestek meg minket az EMIH környékbeli tagjai közül azzal a kéréssel, hogy a sok fiatal zsidó családdal megáldott ‘Lipócia’ is kaphasson egy élettel teli közösségi helyet. Olyan közösségi teret és zsinagógát szeretnék csinálni, ahol mindenki otthon érzi magát. Olyan helyet, amely sokszínűségével mindenkit képes megszólítani.” – magyarázza a rabbi közösségépítő terveit. Mint mondja: kisgyerekes családoknak

szeretnének leginkább programlehetőségekkel szolgálni. Ezt tükrözik a felújítást tervező S’39 tervezőiroda fiatal csapatának elképzelései is: modern, nyitott tereket álmodtak a szecessziós bérpalotába, vegyítve a századforduló eleganciáját a zsidó hagyományokkal és a 21. század technológiájával.

Glitzenstein rabbi azonban nem várja tétlenül, míg a központ elkészül. Már elkezdett a környék lehetőségeivel ismerkedni, és kapcsolatot épít a közösség újlipótvárosi tagjaival: „Minden héten találkozom helyi emberekkel, ismerkedem velük. A legtöbben nagyon boldogok, hogy lesz egy ilyen zsinagóga, ami nyitott és sokszínű. Sokan ajánlottak fel segítséget az építkezéshez is. Ez fontos, hiszen a projekt nagy részben adományokból valósul majd meg.”

A II. Szentély korabeli Jeruzsálem makettje az Izrael Múzeumban

SIRATÓFAL, ÉS AMI MÖGÖTTE VAN

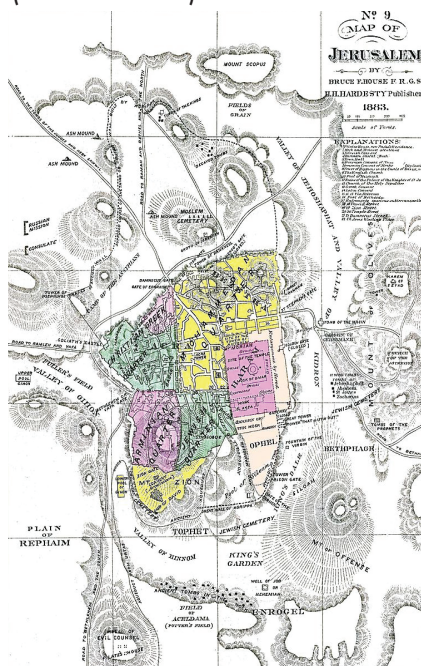
Ha valaki Jeruzsálemben jár, akkor egy helyet biztosan meg fog látogatni: a Siratófalat, azaz a Szentély keleti falának a maradványát. A három zsidó zarándokünnepkor, Pészachkor, Savuotkor és Szukkotkor hatalmas a tumultus az előtte lévő téren: nem minden nap lehet igazi kohénáldást kapni. Napjaink Izraelében az egykori Szentély hagyománya éledt újra – ismerjük meg együtt ennek a különleges helynek a történetét! SARAH STEINER ÍRÁSA

AZ ABLAKOK KIFELÉ TÁGULNAK

A Szentély épületének tervrajzát Dávid király rajzolta meg, aki az inspirációt magától a Jó Teremtőtől kapta, csak hogy a sokat háborúskodó Dávid király nem volt méltó a tervek kivitelezésére. Végül a Szentélyt Salamon király (Slomó Hámelech) építette föl az i. e. 10. században, azzal a céllal, hogy felváltsa a pusztai vándorlás során használt Miskánt, azaz a Találkozás sátrát, emiatt a kettőnek a szerkezete meglehetősen hasonló. Salamon Templomának szentélye 22x11 méter alapterületű volt, kőből és cédrusfából készült, tetejét aranylemezek borították.

A Szentély épülete többféle csodás tulajdonsággal rendelkezett: a Talmud szerint például az ablakkeretek az épület belseje felé szűkültek, emiatt kevés természetes fényt

Jeruzsálem, 1883-ban
(Bruce F. House)

engedtek be, odabent mégis világos volt. Bölcséink úgy tartják, hogy a spirituális fény belülről kifelé világított, emiatt gyakorlatilag a külvilágot világította meg a Szentély fénye.

NEM CSAK ZSIDÓK ZARÁNDOKOLTAK A JERUZSÁLEMI TEMPLOMBA

A Szentély pontos leírását megtaláljuk a Királyok könyvében (6:1-38,8:1-66). Ami különösen érdekes, hogy a Szentélyt nemcsak a zsidók használták föl az áldozatok bemutatására, hanem a világ igaz népei is idejtek imádkozni. Salamon Temploma egyfajta csatornaként szolgált az imák számára a Teremtő és az emberiség között, ezért imádkoznak a zsidók a Szentély irányába fordulva. (Tehát, ha valaki Kínában van, akkor nyugat felé fordul, ha viszont Magyarorszá-

gon mondja az Ámidát [Tizennyolc áldást tartalmazó ima, melyet csöndben, állva mondunk el naponta háromszor – a szerk.], akkor kelet felé néz, míg Izraelen belül Jeruzsálem irányába fordulnak).

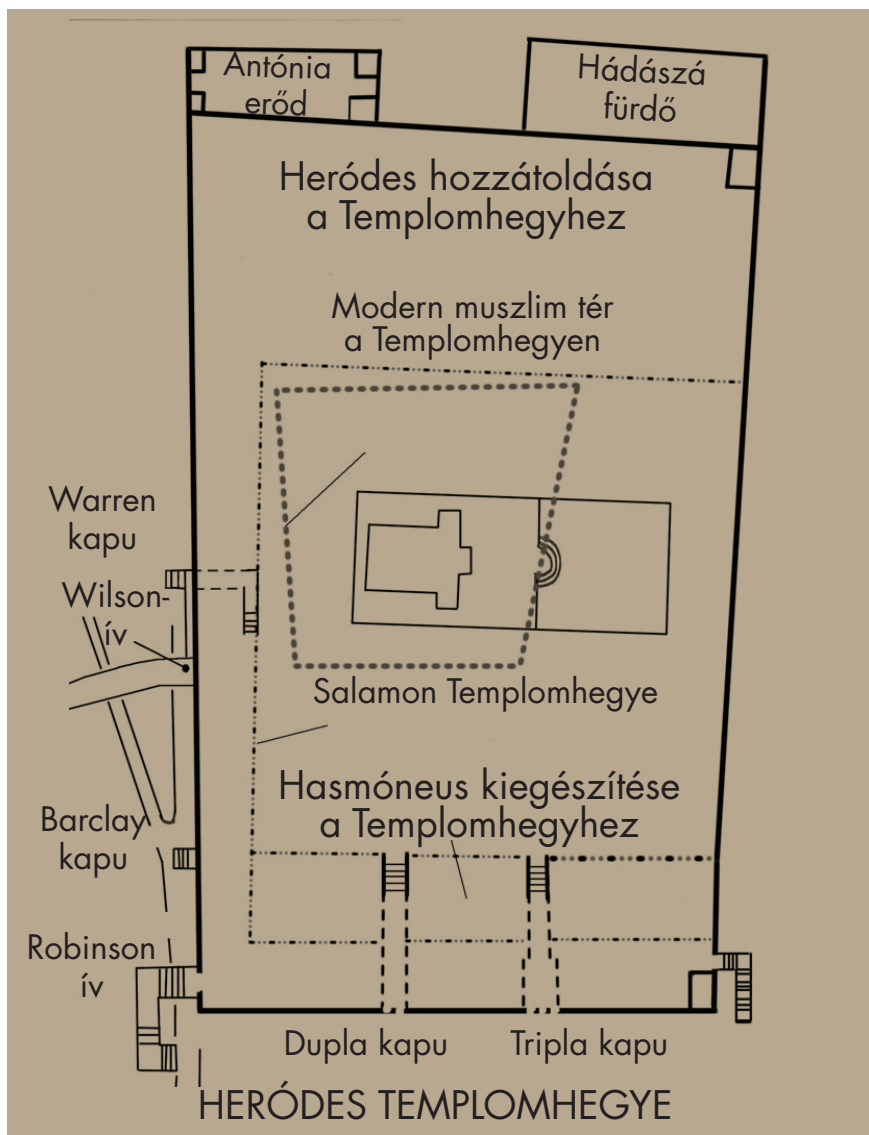
A Salamon Templomát Nabukodonozor pusztította el i. e. 587-ban, ami az ún. babilóniai fogság kezdetét is jelöli. A fogságot követően i.e. 516 körül sikerült újjáépíteni a Szentélyt, melyet később Heródes császár fel is újított. A zsidó férfiaknak ezt is évente háromszor meg kellett látogatniuk a zarándokünnepek alkalmával. A második Szentélyt a rómaiak rombolták le (i.e.70-ben), ami a zsidó diaszpóra kezdete.

10.000 ÉPÍTŐMUNKÁS, 10 TONNÁS ÉPÍTŐKÖVEK

A Szentély maga gigantikus méretű volt: ma látható darabja, a Kotél, vagy Siratófal, külső falának egy töredéke csupán. Heródes nyolc éven át gyűjtötte az alapanyagokat hozzá. Az építéshez melyen 10 ezer ember dolgozott, átlagosan 10 tonnás kőtömböket használtak, de akad köztük 400 tonnás darab is. A kőtömbök tökéletesen illeszkednek egymáshoz, nem tartja őket össze

David Rubinger ikonikus fotója: izraeli katonák a Siratófal visszafoglalásakor

FOTÓ: PUBLIC DOMAIN

A Templomhegy térképe

habarcs. Heródes temploma olyan magas volt, mint egy húszemeletes ház, és egymillió ember befogadására volt alkalmas: ezt úgy érték el, hogy a Moria hegyet, melyen a Szentély áll, feltöltötték, és egy hatalmas, 480x300 méteres teret építettek az épület köré.

A Szentély helyére a 8. század elején két mecset is épült, amik ma – mint egykor a Szentély – Jeruzsálem látképét uralják: az Al Aqsát valamint az aranykupolás Szikla-mecsetet.

A zsidó népnek közel kétezer éves szétszórattatás után sikerült visszatérni az Ígéret földjére, és 1948-ban megalakult a modern Izrael Állam. A Függetlenségi hábo-

rú után azonban a jordán haderők a státus quo miatt lezárták az Óvárost, emiatt a zsidók nem mehettek többet imádkozni a Siratófalhoz. Az áttörést az 1967-es háború jelentette, melynek során június 7-én sikerült felszabadítani a Kotel.

Ez a pillanat nem csak az Izraelben élőknek, de a világ teljes zsidóságának történelmi jelentőségű volt, hiszen nemcsak a régmúlt egy helyszínét, egy romot foglaltak ekkor vissza. A Siratófal vallásunk ma elérhető legszentebb helye. Imáinkban, de még az étkezéseket követő áldásokban is kérjük Jeruzsálem felépülését – ami a harmadik Szentély felújítását, és a Szentélybeli papi szolgálat ismételt bevezetését is jelenti.

Ausländer Saul rabbija

A SAUL FIA CÍMŰ FILM A ZSIDÓ JOG ÉS ETIKA TÜKRÉBEN

Az Oscar és Golden Globe díjas Saul fia című filmet számos nézőpontból vizsgálták már. **OBERLANDER BÁRUCH** rabbival, a Budapesti Ortodox Rabbinárus vezetőjével a film háláchikus kérdéseiről beszélgettünk a Vasvári Pál utcai zsinagógában elhangzott előadása kapcsán. **STEINER ZSÓFIA ÍRÁSA**

A filmben is szereplő Sonderkommando tagjait általános megvetés kísérte, hiszen ők dolgoztak a gázkamráknál és a krematóriumoknál. Azon kevesek, akik túléltek közülük a haláltáborot, életük végéig megbélyegzettek voltak. Mi a véleménye róluk a zsidó vallásjognak?

A Sonderkommando kétségtelenül az egyik legérzékenyebb morális kérdésköre a Holokauszt és a haláltáborok történetének. Nem véletlen, hogy az elmúlt évtizedekben nagyon kevesen érintették ezt a témát. A náci embertelen cinizmusának szimbóluma, ahogy áldozataikat tettetárssá tették. Rabbiként is nagyon óvatosan kell a témához nyúlnunk, így mindenekelőtt érdemes leszögezni, hogy amiről beszélni fogok, az nem értékítélet és nem személyes vélemény, hanem elméleti etikai vizsgálat. Ennek tudatában, amikor a Sonderkommandóról beszélünk, akkor azt kell óvatosan megvizsgálnunk, elméletileg mit lett volna szabad megtenniük és mit nem, és milyen szintig volt megengedett együttműködniük a gyilkosaikkal. A kérdés két részre oszlik: arra, amikor az élőkkel foglalkoztak, és arra, amikor a halottakkal.

Kezdjük az élőkkel. Mi volt a dolguk velük a filmbeli Saulnak és való életbeli társainak?

A filmen is látjuk, hogy az élőknek mutatják az utat és sürgetik őket, menjenek be a gázkamrába, ahol percekben belül meg fognak halni, vagyis tulajdonképpen segítették, siettették mártírtársaik halálát. A halál siettetését vagy az emberölésben való közreműködést a háláchá tiltja.¹

A gázkamra felé menetelő embereket már halálra ítélték, legfeljebb perceket nyerhettek volna nekik. A Sonderkommandósok tudták, hogy nem menekülhet, akít a gázba küldtek. Még azt is mondhatnánk, kíméletesek voltak, hogy nem húzták az időt.

A háláchá szerint² az sem megengedett, hogy valaki egy olyan haldokló halálát okozza, akire az orvos azt mondja, amúgy is csak öt perce van hátra. Éppen ezért tilos az aktív eutanázia a zsidóságból.

Valójában az életmentés nem csak azt jelenti, hogy valakit megmentünk a haláltól, aki utána egészségben-boldogságban éli le a hátralevő 20-30 vagy akárhány évét. A Talmudban³ létezik egy fogalom „chájé sáá”, vagyis meghosszabbítani valakinek az életét, ami akkor is életmentésnek számít, ha tudjuk, hogy az illető rövid időn belül mégiscsak meg fog halni.

NÉVJEGY

OBERLANDER BÁRUCH

- SZÜLETETT: 1965
- FOGLALKOZÁSA: rabbi, a magyarországi Chábád mozgalom vezetője, a Budapesti Ortodox Rabbinárus feje
- CSALÁD: házas, hét gyermek édesapja, egy unoka nagyapja.

FOTÓ: SIN OLIVÉR, 1FOTO.HU

A saját életüket viszont ezzel a döntéssel meghosszabbították. Ez nem számít?

A Talmud⁴ erre válaszul azt kérdezi: „a te véred vörösebb, mint másé?” Ha valakit arra akarnak kényszeríteni, hogy mást megöljön, akkor még a saját életének veszélyeztetésével is ellen kell állnia. Ha ugyanis nem így tesz, az olyan, mint ha magát fontosabbnak tartaná a másikkal. Nem lehet magunkat menteni más életének a kioltása árán.

Mások életének megmentésére volt bármilyen lehetőség egy haláltáborban?

A Dohány utcai Gettó emlékfalánál, az idei Holokauszt megemlékezésen beszédet mondott Arányi György, akinek a németek bevonulásának napján lett volna a bár micvája. A Sonderkommando egyik tagja azzal mentette meg az életét, hogy rászólt, vallja magát pár évvel idősebbnek, így munkára küldték, nem a gázkamrába.

Több visszaemlékezésben lehet olvasni, hogy voltak rabok, akik próbáltak segíteni az újonnan érkezőknek. Például szóltak a fiatal anyáknak, hogy adják át kisbabájukat az időseknek. Egy karonülő kisbaba biztos halált jelentett, ahogy ez várt az idősekre is. Ha a nagymama vitte a kicsit, legalább az édesanya életben maradhatott. Máskor rábeszéltek azokat, akiket munkára választottak ki, hogy ne akarjanak a gázba küldött családtagjaikkal menni. Ilyenekkel is lehetett Auschwitzban életet menteni és voltak olyanok, akik vállalták a kockázatot és segítettek. Ez nagy micva volt, és tiszteletre méltó, ha valaki megtette.

A háláchá tehát gyilkosoknak tekinti a Sonderkommando tagjait?

Nem, nem tekintjük őket gyilkosnak, hiszen jogilag nem lehet felelősségre vonni, bíróság elé állítani valakit, aki nem szabad akaratából hibázott⁵. Nagyon fontos még egyszer hangsúlyozni, hogy semmilyen módon nem ítéltük meg az embereket a vézskorszakban tett cselekedeteik miatt, ahogy a Talmud is mondja⁶: „Ne ítéld el felebarátodat, míg helyzetében nem voltál!” Adja az Örökkévaló, hogy soha ne kelljen kipróbálnunk, mit tettünk volna a helyükben!

Jelenet a filmről

Áttérve a kérdés másik aspektusára. Mi a háláchikus álláspont arról, hogy halottakat égettek, csontjaikat összezúzták, hamvaikat szétszórták?

A halottnak meg kell adni a végtisztességet, a holttest, hiába már nem élő ember, nem olyan, mint egy ruha, amit már nem használok és kidobom. A pozsonyi Schreiber Mózes rabbi (1762–1839) úgy fogalmaz erről, hogy a holttestben szentség van és ezért nem szabad megszegyenyíteni, például elégetéssel⁷. Viszont a halottak elégetése már más megítélés alá esik, mint az élők meggyilkolásának elősegítése. A Sonderkommando tagjait megölték volna, ha nem csinálják, amit parancsolnak nekik. Ennél a résznél már nem kérdéses, hogy ha ezt elvégezték, az jogos önvédelem, életmentés volt akármennyire fáj is nekik, amire kényszerültek.

A filmben magában is felmerült egy háláchikus kérdés: kell-e rabbi a temetéshez?

Azoknak volt igazuk, akik azt mondták Saulnak, hogy nincs szükség rabbira. Mert mi a temetés? Gyászbeszédet hangzanak el, majd jön maga az elföldelés, végül elmondják a *Gyászolók kádisát*. Ez utóbbi, és a halottmosdatás a temetés vallási része, de ehhez sem rabbi kell, csak egy *minjen*, vagyis tíz felnőtt zsidó férfi, és valaki, aki el tudja mondani a Kádist. Voltam egyszer egy temetésen, ahol csak hatan voltunk. Kérdeztem erről a rabbit, azt válaszolta, hogy nem kérték a rokonok a *minjent*. Értetlenül álltam ez előtt, a temetés vallási része a Kádis, ehhez *minjen* kell, azt nem kell külön kérni.

Saulnak, ha maga nem tudta elmondani, nem rabbit kellett volna keresnie, hanem *minjent* és egy embert, aki tudta fejből a Kádist. Éppen ezért nekem kicsit megbicsaklik a történet itt, annyi ember között senki nem tudta elmondani a Kádis szövegét? De nyilván a film, mint művészi alkotás, nem egy háláchikus útmutató.

Miért olyan hihetetlen ez? Ma is nagyon kevesen lehetnek Magyarországon, akik fejből tudnak Kádist mondani.

Ez már a holokausztnak köszönhető, és annak, ami utána volt. Zárójelben jegyzem meg, pont ezért adtunk ki 2009-ben egy Sábessi fonetikus imakönyvet. De a háborúig nem kellett ortodox zsidónak lenni, hogy valaki el tudja mondani a Kádist. Magyarországon a holokausztig gyakorlatilag minden, kicsit is hagyományhű zsidó el tudta olvasni az álefbétet, tudott áldást vagy Kádist mondani fejből.

Ha a valós történeket nézzük, találhatott volna Saul magának rabbit?

Ennek utánanézttem. A film a Sonderkommandósok lázadása előtti napon kezdődik, így a dátumot pontosan tudjuk: 1944. október 6-7-én játszódik a történet. Abban az időben a Sonderkommandóban volt egy, a harmincas éveiben járó lengyelországi rabbi, bizonyos Leibl Langfuss, Makow Mazowieckből. Ez Varsótól kb. másfél órára van. Langfuss rabbi volt ott a dáján, egy responsum kötetben még neki címzett 1938-os levelet is találtam⁸, amiből kiderül, hogy nagytudású talmudista volt.

Dr. Nyiszli József (1901-1956), akiről a filmben a Mengele mellé beosztott boncolóorvost mintázták, 1946-ban írt visszaemlékezésiben megemlíti Langfuss rabbit, mint a Sonderkommando aszkétáját, aki nem sürgette az embereket a halálba.⁹ Langfuss rabbi volt a Sonderkommando lázadásának egyik vezetője, jiddisül vezetett naplójának tanúsága szerint túlélte a lázadás leverését. Ez a napló egyébként 1952-ben került elő Auschwitzból.

Érdekes, hogy Nyiszli kifejezetten megemlíti, hogy amikor halottak elégetésére kényszerítették a rabbit, mindegyikük felett elmondta a Gyászolók kádisát.

Ha tehát valakinek aznap kellett volna egy rabbi, aki el tudja mondani a Kádist, akkor nem kellett volna messzire mennie, ott volt a Sonderkommandóban.

*„Ő a Sonderkommando aszkétája, aki,
hogy a vallás étkezési előírásainak megfelelően,
nem eszik egyebet... mint kenyeret,
margarint es hagymát.*

*A beosztása tüzelő lenne az égetőkemencénél,
de mint fanatikus hitbelinek elintéztem...,
hogy felmentést nyerjen e borzalmas munka alól...
midőn a halottakat a tűzszekrénybe csúsztatják,
csak akadályozza a munkát, ugyanis minden
esetben elmormolja a halottak utáni imát.
Több ezerszer... napjában.”*

(Dr. Nyiszli József 1946-os visszaemlékezése Langfuss rabbiról)

Mindezek ellenére sikerült eltemetni Saulnak a fiát. Ezzel nagy micvát tett?

Igen, mindenképpen. Ha azonban a történelmi tényeknél maradunk, azt is tudnunk kell, ez egészen biztosan nem történhetett a filmben említett

napon. 1944. október 7-e ugyanis szombatra esett. Tudni kell, hogy szombaton a holttest *mükce*, nem szabad megmozdítani sem¹⁰, nemhogy menekülés közben kivinni a táborból, amikor szombaton nem szabad semmit magánterületről közterületre vinni¹¹. Ráadásul komoly szombat-szegés ásni és temetni sábeszkor¹².

Ezek a hibák mennyire befolyásolják a film értékét?

Ez nem egy dokumentumfilm, így előfordulhatnak nem teljesen valóság-hű részletek, amelyek sok esetben csak a téma egyes részleteit is ismerő hozzáértőnek tűnnek fel. Például nekem, akinek a jiddis az anyanyelvem, feltűnt, hogy Saul nem a kárpátjai tájszólást beszélte, amit pedig ungváriként kéne neki...

De ezek nem vonnak le a film valódi mondanivalójából, abból, hogy sok fontos, elgondolkodtató kérdést vet fel és egyedülálló betekintést nyújt az egyéni tragédiákba. A történet az én értelmezésemben azt fejezi ki, hogy az emberi méltóságtól, az élettől és a méltó haláltól is megfosztott közegben, hogyan próbálja valaki éppen a halottnak járó végső tiszteletadás révén visszanyerni élete méltóságát, és ehhez keres fogódzókat múltbeli emlékeiből.

Mindez ráadásul inspiráció is lehet: ha ilyen embertelen körülmények között is voltak, akik ragaszkodtak a zsidó vallási előírásokhoz, akkor ma, amikor hál'istennek nem fenyeget minket veszély, igazán nem jelenthet komoly problémát, hogy gyakoroljuk a vallásunkat.

Valóban voltak egyszerű emberek Auschwitzban, tanulatlan zsidók, mint Saul, akik a halál torkában is ennyire ragaszkodtak vallási előírásokhoz?

Sok zsidóval beszélgettem a filmről és olvastam kritikákat is. Sokszor felmerült, hogy nem hihető az, hogy a zsidóknak Auschwitzban, amikor fő gondjuk a túlélés volt, vallási előírások jártak volna a fejükben.

Számomra ez egyáltalán nem hihetetlen. New Yorkban nőttem fel, a brooklyni Williamsburgban, a '60-70-es években, ahol nagyjából háromezer, Magyarországról származó ortodox zsidó család élt. A felnőttek mind holokauszt-túlélők voltak, meg tudtuk mutatni kuriózumként, ki az a három zsidó, aki még

a háború előtt érkezett az USA-ba és így nem élte át azokat a borzalmakat.

Mi gyerekek a Holokauszt történeteiben nőttünk fel. A felnőttek állandóan erről beszéltek, ahol pár ember összeült, negyed-órával később már a Holokausztról volt

Hogy lehetett ezt véghezvinni? Hogyan döntötték el, mit szabad és mit nem szabad?

A rabbikat ugyanúgy deportálták, mint bárki más, az emberek meg ugyanúgy kérdeztek tőlük, ahogy azt korábban is tették odahaza. Amennyire tudtak rabbikként működtek. Mesterem, Grünwald rabbi egyszer még egy talmudi lapot is talált, abból tanított. Talán hihetetlennek tűnik, de nem az.

Az újpesti neológ főrabbi, dr. Friedman Dénes (1903–1944.) például egy rettentő fájdalmas kérdéssel fordult Meisels Cvi Hirsch rabbihoz, a váci dájánhoz (1902–1974). Azt kérdezte, hogy a gázba kiválasztott fiát kiválthatja-e úgy, hogy tudja, egy másik fiút küldenek helyette a halálba. Meisels rabbi sírva kérte, hogy ne kelljen ilyen döntést hoznia – ebből Friedman főrabbi megértette, hogy nem válthatja ki a fiát és elfogadta a döntést¹³. Az emberek nem akartak lemondani az emberségükről, az elveikről, azt mondták, zsidó vagyok, hiszek Istenben, a zsidóságban, a Tórában és akármilyenek a körülmények, ragaszkodom ehhez.

Ebből úgy tűnik, mintha csupa szent ember lett volna Auschwitzban.

Ezekből a történetekből az a kép alakult ki bennem is gyerekként, mintha a haláltáborokban mindenki vallásos lett volna.

Később döbbsentem rá, hogy válogatás nélkül mindenkit elvittek, aki zsidó volt, vallásost, nem vallásost egyaránt.

Ha az a kérdés, hogy Auschwitzban gyakorolták-e a vallást, akkor az a válasz, hogy sokan voltak, akik igyekeztek a lehető leginkább ragaszkodni a hagyományokhoz. Volt, aki teljesen elvesztette a hitét Auschwitzban, de volt, aki éppen ott találta meg, és voltak ezrek, akik az életük árán is ragaszkodtak a valláshoz.

Van értelme ezeket a háláchikus kérdéseket tanulmányozni hét évtizeddel később?

Tavaly, a Holokauszt Emlékév kapcsán írtam egy 16 részes cikksorozatot a *Gut sábesz* magazin számára, *Kérdezd a rabbit – vészhelyzetben* címmel. Ebben a Holokauszt során felmerült háláchikus kérdéseket vizsgáltam, illetve azt, hogy az azokra adott válaszok hogyan alkalmazhatók napjainkban. Hiába születtek a kérdések és válaszok szélsőséges körülmények között, vészhelyzetben, napjainkban is iránymutatást kaphatunk belőlük, amikor hál' istennek nem fenyeget minket veszély a micvák tartásáért. Ugyanakkor ez egy méltó megemlékezés is mártírjainkról.

FORRÁS: AMERICA.PINK

■ Langfus rabbi, a Makover dáján; a Sonderkommando aszkétája

szó. Sokszor került szóba, ki hogyan tartotta a kóserságot, hol rejtegették a tfilint, ki miből csinált hanukai gyertyát, honnan volt sófárjuk, stb. Mindez elmondva elképzelhetetlennek tűnik, de ők megtették.

Még a tanáraimtól is ezt hallottam. Mesterem, a pápai Grünwald József rabbi (1905–1984.), aki munkatáborban volt, mesélte, hogy például szombaton próbálta elkerülni, hogy dolgoznia kelljen. A tanítványai igyekeztek ebben segíteni neki, de egyszer egy őr észrevette és munkára kényszerítette őt is. Akkor Grünwald rabbi fejben átismételte az összes szombati törvényt, hogy úgy tudja elvégezni azt a munkát, hogy ne legyen az igazi szombat-szegés – és aztán azt is hozzátette, reméli, az Örökkévaló nem fogja azt a gonosz ört megjutalmazni azért, hogy miatta átismételte a szombati törvényeket...

¹ Maimonidész, *A gyilkosság szabályai* 2:2., 4:6.; ² *Uo.* 2:7.; ³ *Jomá* 85a.; ⁴ *Psáchim* 25b.; ⁵ Maimonidész, *A Tóra alapjainak szabályai* 5:4.; ⁶ *Az atyák bölcs tanításai*; 2:4.; ⁷ *Chátám Szofér* responsum 6. kötet 10. fejezet; ⁸ *Misnát rábi Áron* 2. kötet 58. fejezet; ⁹ Dr. Nyiszli József: *Dr. Mengele boncolóorvosa voltam az auschwitzi krematóriumban*, Magvető, Budapest, 2004, 186–188. oldal; ¹⁰ *Sulchán áruach, Orách chájim* 311:1.; ¹¹ *Sulchán áruach* uo.; ¹² *Talmud, Sábát* 73b., *Sulchán áruach* uo. 526:1., 4.; ¹³ Meisels Cvi Hirs: *Mókásé HáSém* 1. kötet, *Sáár máchmádím* 1–3. fejezet; Miriam Loeffler: *My Children's Blue Eyes* (New York, 2015); 113. oldal, 84. lábjegyzet a végén

KÖSZÖNET NEGYVENKILENC NAPIIG

AZ OMER NYOLC MICVÁJA

„Ma van az Omer 15. napja, ez egy hét és egy nap.” Peszách második napjától Sávuotig, vagyis a kivonulástól a Tóraadásig 49 nap telik el, melynek minden egyes napján egy áldás kíséretében a fenti mondattal megszámoljuk az eltelt időt. Ez a hét hét azonban sokkal többről szól...

FUCHS JEHOŠUA RABBI ÍRÁSA

Az omerről legtöbben csak az omerszámlálásra asszociálnak, kevesen tudják, hogy az csupán egy a nyolc micva közül, amik mind az omeráldozat bemutatásához kapcsolódnak. Az *omer* szó maga egy mértékegységet takar, ami az általánosan elfogadott vélemény szerint nagyjából háromliternyi árpalisztnek felel meg.

Az omer megértéséhez ismernünk kell az izraeli gabonatermesztés éves ciklusát, melyben az ősszel elvetett gabonát tavasszal aratták le. Az árpa aratása Peszách körül történt, míg a búza betakarításának ideje Sávuo idejére esett.

AZ OMER ÁLDOZAT RENDJE

Az omer micvái közül az első a *korbán omer*, az omeráldozat, amit Niszán hó 16-án, a Peszách utáni napon mutattak be. Ez volt hivatalosan az első aratás az évben, és meghatározott rend szerint zajlott.

Az ünnep előtt a rabbinikus bíróság küldöttei összekötötték a lábon álló árpát, majd ünnep után az emberek összegyülekeztek a gabonaföldeken. Három ember lépett ki közülük, sarlókkal és kosarakkal, a gyülekezethez fordulva háromszor megkérdezték: „Felkelt a nap?” És az emberek mindháromszor ráfeleltek: „Igen!” Majd újabb kérdések következtek, melyeket egyenként háromszor megismételtek: „Ezzel a sarlóval?” „Ebbe a kosárba?” „Most arassak?”, és újra meg újra felzúgott a válasz: „Igen!”

Ekkor tették meg az első vágást, majd

Az első amerikai zsidó hitközség, a Shearith Israel Omer számláló táblája, kb 1730.

megtöltötték kosaraikat árpával. A természettel Jeruzsálembé vonultak, ahol kicsépelelték, rostálták majd szitálták a gabonát, amit aztán megpirítottak és szétterítettek a Templom udvarán, hogy a szél lehűtse. Ezután a gabonát megőrölték és a lisztet lehetőleg legfinomabb szitán átszitálták.

Mire idáig elértek, az eredetileg Jeruzsálembé hozott kb. 30 liternyi terményből 3 liter maradt: és ezzel el is jutottunk az omernyi mennyiséghez, amiből elkészítették az áldozatot. Ha tehát ma azt mondjuk: ez az omer 15. napja, akkor az azt jelentette egykor, hogy két hete és egy napja mutatták be az omeráldozatot.

A ZSENGÉK FOGYASZTÁSÁNAK TILALMA

A következő három micva összefügg: ezek azt írják elő, hogy nem szabad – semmilyen formában felhasználva – fogyasztani az új gabonából az áldozathozatal napjának végéig. Vagyis le lehetett már korábban aratni a gabonát, ha beérett, de nem volt szabad enni a belőle a hivatalos aratás megkezdéséig.

Ezt a tilalom alá eső új gabonát *chádásnak*, a régit *jásánnak* nevezük. Ezekkel a kifejezésekkel ma a gabonából készült kóser élelmiszerek csomagolásán találkozhatunk: *lölo chásás chádás* (nem tartalmaz zsengett), vagy *kemách jásán* (régiből készült).

SZÁMLÁLÁS ÉS ÜNNEPLÉS

Ezután következik sorban a már emlegetett micva: a hét héten át tartó omerszámlálás. Az ötvenedik napon érkezik a hatodik micva: bemutatni az új búza áldozatát. Erre a napra vonatkozik az utolsó két micva is: nem dolgozni és pihenni a hetek ünnepén, Sávuo napján.

A Szentély hiányában ezeknek a micváknak csak egy részét tudjuk gyakorolni, ám – ahogy a zsidó misztika tanítja – spirituálisan mégis megcselekedhetjük azokat. A micvák megismerése ráirányítja a figyelmünket, milyen hálával tartozunk az Örökkévalónak, aki a gabonatermés éves körforgásával biztosítja megélhetésünk alapját.

KÖSZÖNETTEL

Számos dologtól függünk. Az emberektől, akik körülvesznek minket, a társadalomtól, amelyben élünk, az intézményektől, melyekkel kapcsolatban állunk. Ahogy a technológia fejlődésével a világ kitarul, a függőség is minden addiginál erősebb lesz. Mégis, csak ritkán vesszük észre, és még ritkábban mutatjuk ki a hálánkat mindazokért a jó dolgokért, amik az életünkben megjelennek. Nap mint nap élvezzük az Örökkévaló rejtett csodáit, de ezeket sem szoktuk igazán megköszönni.

Változtassunk ezen! Próbáljuk meg az omerszámlálás hátralevő napjaiba belecsempészni a hálánkat. Szánjunk rá időt, hogy a reggeli áldásokat, melyekkel megköszönjük életünket az Örökkévalónak, igazán átélve, szívből mondjuk. Vegyük komolyan az omer tanítását és ma, ha valakinek hálásak vagyunk, mondjuk is ki: köszönöm!

József törzsének jelképe, a gabonakéve (HaPoel HaMizrachi Központi Zsinagóga, Bnei Brak, Izrael)

FOTÓ: TEV

OKTATÁSSAL ÉS A JOG EREJÉVEL

A 2015 ÉVI ANTISZEMITIZMUS-KUTATÁS TAPASZTALATAI

Egy tavalyi kutatás szerint a magyar lakosság 35 százaléka – erősen vagy mérsékelten – antiszemita, 26 százalék pedig kifejezetten ellenszenvesnek találja a zsidókat. Ennek az arálynak a javításán dolgozik a Tett és Védelem Alapítvány. A Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet a Tett és Védelem Alapítvány (TEV) megbízásából 2015 novemberében átfogó felmérést végzett a magyar társadalom zsidósághoz való viszonyáról. Az 1200 fős minta személyes megkeresésén alapuló, immár harmadik alkalommal elvégzett kérdőíves kutatás alapján megállapítható, hogy az elmúlt évben valamelyest nőtt az antiszemitizmus mértéke hazánkban. Bodnár Dániellel, a TEV kuratóriumának elnökével beszélgettünk.

RÉTI JÁNOS ÍRÁSA

BODNÁR DÁNIEL

- Született: 1977
- Foglalkozása: Tett és Védelem Alapítvány elnök
- Család: házas, két gyermek édesapja

Harmadszor készítették el a kutatást, amely a hazai antiszemitizmus szerkezetét és mértékét vizsgálta. Azonban a kutatássorozatnak voltak előzményei. Hogyan foglalná össze a kezdeteket?

A zsidóságkutatás illetve az antiszemitizmus tudományos vizsgálatának területén Kovács András professzor úttörőnek számít a magyarországi társadalomtudomány világában. A jelenleg a Közép-európai Egyete-

men oktató professzor volt az, aki az általunk jelenleg is használt kutatási módszertant meghonosította. Vele együttműködve alakítottuk ki a kérdéssort, amelyet minden évben az időszerű társadalmi és történelmi kihívásokhoz igazítunk. 2013-ban vontuk be Hann Endrét és Róna Dánielt, szoros együttműködésben Kovács Andrással, aki azóta az aktuális kérdések kidolgozásában már nem vesz részt aktívan.

Miben látja a módszertan, illetve az erre felépített éves kutatások úttörő jelentőségét?

Számomra mindig az a legfontosabb kérdés, hogy mi az a cselekvési program, amit a kutatásainkból le tudunk vezetni. Van egy józan tudományos érdeklődés és a társadalmi szerkezetváltozások iránti fogékonyság bennem és a munkatársaimban is, de a TEV legfontosabb feladata az elkeserítő tendenciák okainak feltárása mellett alapvetően az, hogy cselekvési programokat dolgozzon ki különböző, az antiszemitizmussal kapcsolatos jelenségek mérséklésére, *ad absurdum* megfékezésére.

Amikor 2012-ben hozzákezdünk a munkánkhoz, a legégetőbb feladatunkat abban láttuk, hogy az antiszemitizmusról való közbeszéd egységes keretrendszerben tudjon megnyilvánulni. Korábban, ha antiszemitizmusról beszéltünk, mindig különböző fogalmakat használva, más és más élményekből, benyomásokból kiindulva próbáltunk szót érteni egymással. A zsidó közösség percepciója például szinte sohasem korrelál az antiszemitizmus tényleges jelenlétének mértékével az adott társadalomban. Ez a megállapítás Európa valamennyi országára, talán Franciaországot kivéve, érvényes. Mindenütt azt tapasztaljuk, a zsidó közösség élménye az, hogy az antiszemitizmus sokkal erősebb, mint amilyen az antiszemita előítéletek társadalmi elfogadottsága valójában.

Vannak továbbá olyan történelmileg kialakult antiszemitizmus fogalmak, amelyeket a politikai pártok előszeretettel használnak. Az antiszemitizmus, mint politikai kártya gyakori tárgya és eszköze a politikai vitáknak. Ezért azt gondoltuk, hogy mindenekelőtt szükséges tisztázni, mit is értünk a közbeszédben antiszemitizmus alatt, csak így lehet a kiszolgáltatottságot eredményező helyzeteket felszámolni. Ezeknek a helyzeteknek rendre a zsidó közösség volt a legnagyobb károsultja. Ugyanis előbb vagy utóbb mindig politikai állásfoglalásra vagy értékvalasztásra kényszerítették, holott ez egyetlen zsidó közösségnek sem a feladata. Ezért gondoltuk azt, hogy annak a közös nyelvnek a kialakításában, amelyen egyáltalán megkezdődhet az építő jellegű párbeszéd a zsidóellenességgel összefüggő kérdésekről, kiemelt szerepet kell vállalnia a zsidó közösségnek.

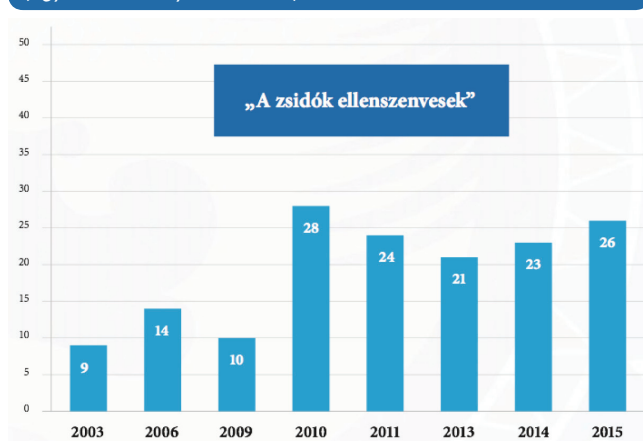
Az általunk felvett, illetve a korábban feldolgozott adatok alapján beigazolódtott a gyanúnk, hogy a politikának komoly felelőssége, katalitikus szerepe van az antiszemita előítéletek társadalmi jelenlétében. A 2010-es számadatokat vizsgálva azt láthatjuk, hogy az előző évihez képest nagyjából megduplázódott az előítéleteket elfogadók száma. Nem szükséges nagy képzelőerő ahhoz, hogy belássuk: egyértelmű és megkérdőjelezhetetlen korreláció van a Jobbik parlamenti és a nyilvánosságban való intenzív jelenléte és aközött, hogy a társadalmi-politikai nyilvánosságban az antiszemita előítéletek legitimitást nyertek a párt nyilvános szereplési okán.

A tendencia persze a későbbiekben nem volt ennyire meredeken emelkedő, de kimutathatók olyan összefüggések, amelyek a politikai pártok antiszemitizmushoz való viszonya és az antiszemita előítéletek társadalmi elfogadottsága között áll fenn. Az elmúlt éveket vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy 33-35% környékén stagnál a magyar társadalomban az antiszemita előítéletek osztók aránya. Ez többé-kevésbé megegyezik az európai átlaggal, de belső szerkezetében sok eltérést mutat a legtöbb országban tapasztalhatóhoz képest.

Melyek a legfontosabb eltérések?

Két eltérés különösen szembeötlő. Az elsőt talán az antiszemitizmus Európában jellemző típusai közötti különbségként határozhatnánk meg. A másik eltérés már számadatokkal is igazolható.

A ZSIDÓK ÉRZELMI ELUTASÍTÁSA, 2003-2015 (egyetértők aránya, százalék)

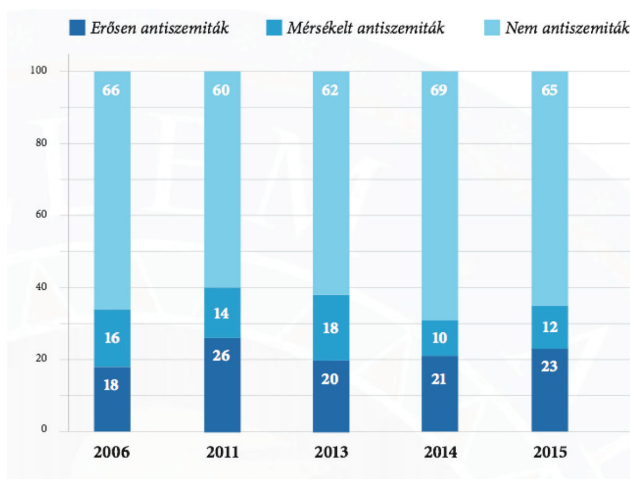
Kezdjük az utóbbival. A holokauszt relativizálásának kérdése kapcsán szembesülnünk kell azzal, hogy milyen mértékű Magyarország, és talán egész Kelet-Európa lemaradása a vészidőszak traumájának feldolgozásában és társadalmi kibeszélésében. Annak ellenére, hogy a holokauszt emlékezete, és általában az emlékezetpolitikai kérdések a magyar nyilvánosságban az elmúlt két évben különös hangsúlyt kaptak, a holokauszt-relativizáló előítéletek elfogadóiak száma 2006-hoz képest megduplázódott. A nyugat-európai országok jelentős része, ha nem is teljes mértékben, de szembenézett saját felelősségével és elindulhatott egy gyógyulási folyamat. Ennél is fontosabb, hogy a problémákat megjeleníteni képes nyelvhasználatot, és a társadalom legkülönbözőbb rétegeit részvételre bíró diszkurzív szituációt tudtak ezekben az országokban kialakítani, amely a lakosság egészének a hasznára vált.

Magyarországon ezzel szemben hiába tett a zsidó közösség – és tulajdonképpen a politikai osztály is – komoly erőfeszítéseket az elmúlt évtizedben annak érdekében, hogy ez a helyzet nálunk is előálljon, nem jártak sikerrel. Sőt, a helyzet a mostani tanulmány szerint is folyamatosan romlik, és erre valamilyen módon választ kell adnunk.

A másik eltérés jóval összetettebb. Európa nyugati részén, kivált a nagy muzulmán populációval rendelkező országokban, mint Franciaországban, az antiszemitizmust a muszlim kisebbség egy része generálja. Ezekben az államokban a muzulmán népesség átlagosan 6-9 százalék között van. Az arány a nagyvárosokban még magasabb. Ez óriási társadalmi feszültséget eredményez, tekintve, hogy az európai országok elmulasztották a társadalmi mobilitás rendszereibe beintegrálni a '60-as, '70-es években érkezett bevándorlókat. A felszínre törő elégedetlenség gyakran a zsidó közösség elleni fizikai bántalmazásban nyilvánul meg.

Ezzel szemben a magyarországi zsidóellenesség az a fajta anakronisztikus, az 1945 előtti korszakra jellemző politikai antiszemitizmus, amely régóta szalonképtelennek számít nemzetközi szinten, és ezért egyáltalán nem jellemző Európa más országaiban.

AZ ANTISZEMITÁK ARÁNYA A MAGYAR TÁRSADALOMBAN, 2006-2015 (százalék)

A zsidókkal szembeni ellenszenvét teológiai alapokra visszavezető antijudaizmusnak, Európában egyedül Lengyelországban van jelentős támogatottsága, a radikális anticionizmus, ami a nyugat-európai baloldali pártoknak a sajátja, eddig nem vert gyökeret Magyarországon.

A dolgozat egyik markáns megállapítása, hogy az antiszemitizmus nem korlátozható egyetlen társadalmi csoportra sem. Ezzel párhuzamosan megállapítja, hogy az emberek percepciójában a zsidósággal kapcsolatos kérdések nem foglalnak el központi szerepet. Az imént említetted, hogy a politikai elit nagy része sokat tesz annak érdekében, hogy javuljon a helyzet. Miként lehetséges mégis, hogy az elmúlt három évben érzékelhetően erősödött a holokauszt relativizálás, ahogy maga az antiszemitizmus is enyhén, de folyamatosan nőtt?

Mindjárt az elején hangsúlyoznom kell, hogy a tanulmány szerint antiszemita előítéletek megfogalmazására leginkább a 40-49 év közötti, községekben élő férfiak

hajlamosak ma Magyarországon. Zárójelben jegyzem meg, hogy szignifikáns korreláció mutatható ki a Jobbik támogatottsága és a zsidóellenes érzületek kifejezése között.

Ugyanígy fontos megjegyezni, hogy a zsidó közösségnek az emlékezetpolitikai kérdésekben mutatott, politikai töltetű szerepvállalása, amit 2014-15-ben több ügy kapcsán is tapasztaltunk, nem keltett pozitív benyomást a többségi társadalomban. Az, hogy a zsidó közösség egy része nem képes elszakadni a politikai participáció vélt kényszerétől, különösen sajnálatos, hiszen ez – amint korábban már érintettem – nem a zsidó közösség feladata. Ez nem jelenti azt, hogy egyénként a zsidó közösségek vezetőinek ne lehetnének pártreferenciái, csupán azt nem tartom szerencsésnek, ha ezt a közéleti tevékenységük részévé teszik. Ez a tapasztalatok szerint eltávolítja a mindannyiunk számára mondandóval bíró ügyektől nem csak a többségi társadalom, de megkockáztatom, a zsidó közösség számos tagját is. Biztos vagyok abban, hogy e jelenség számlájára nagyon sok minden írható a holokauszt-emlékezet torzulása kapcsán is.

Hogyan hatott az antiszemitizmusra a migránsválság?

A migránsválság kirobbanása katalizáló hatással bírt az idegenellenességre, és azon belül az antiszemitizmusra is. Azzal az állítással nem értek egyet, hogy, akik idegenellenesek Magyarországon, azok már-már szükségképpen antiszemiták is. Ezt az általánosító kijelentést félrevezetőnek tartom, már csak azért is, mert a tanulmányból egyértelműen kiviláglik: az idegenellenesség megerősödése a migránsok megjelenéséhez köthető.

Mi magyarázhatja akkor az antiszemitizmus és a többi kisebbséggel szembeni ellenérzések eltérő mértékét?

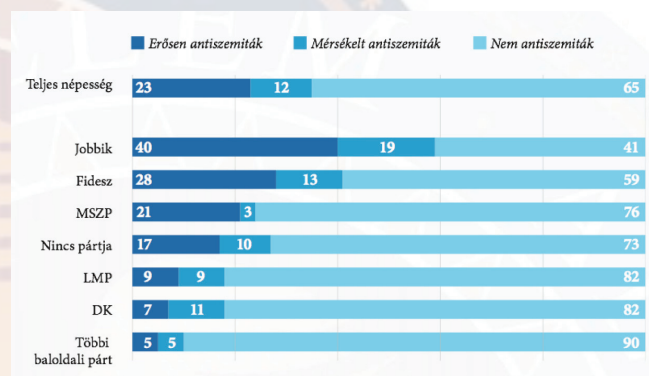
A tanulmány rávilágított arra is, hogy bizonyos életforma-választások tekintetében a magyar társadalom kevésbé elfogadó. A zsidó közösség esetében azonban a notórius antiszemitákon kívül nem gondolja senki sem, hogy az életformájuk olyan mértékben elütne a többségi társadalom által elfogadottól, hogy az zavart keltene, vagy bárki komfortzónáját sértené. Az életformakisebbségek elutasítása vonatkozásában kijelenthető, hogy az életforma idegensége és vélt összeegyeztetlensége a taszító. Ilyen életformabeli különbséget minden valószínűség szerint a zsidókkal szemben nem tételeznek a megkérdezettek.

Említette, hogy a pontos helyzetelemzés legnagyobb erénye, ha képes konkrét cselekvésekhez is támpontokat adni. A hazai helyzet ismeretében mire lenne szükség a nyugtalanító tendenciák megfordításához? Az oktatás jelentőségét aligha lehet túlbecsülni. A kutatásból, ha azt nem is tudjuk megállapítani kel-

ló pontossággal, hogy milyen motívumok táplálják az antiszemitizmust, azért az jól látszik, hogy örületes történelmi tudatlanság uralkodik ezekben a kérdésekben Magyarországon. Nem véletlen, hogy az antiszemitizmus olyan településeken jelentkezik szignifikánsan kimutatható módon, ahol feltehetően az oktatás színvonala nem üti meg azt a mértéket, amit a társadalmi minimálevvárások megfogalmaznak.

A dolog másik fontos része az antiszemitizmus és a jog kapcsolatáról szól. Az a kérdés, hogyha társadalmi konszenzus van arról, hogy az antiszemitizmus helytelen, akkor hogyan tegyünk ellene. Egy demokratikus

ANTISZEMITIZMUS ÉS PÁRTVÁLASZTÁS (százalék)

rendszerben ehhez a jog és a törvények ereje ad eszközt, ezeken keresztül válik egyértelművé, mi az, amit a közösség helytelennek gondol, hol van az a határ, amelyen túl már szankcionál bizonyos cselekményeket. Számos vita zajlott például a holokausztagadás, nemzetiszocialista és önkényuralmi rendszerek és azok teteteinek tagadása és kicsinyítése, mint tényállás szankcionálása kapcsán. Helyes szabályozás e büntetőjogi felelősség felvetése a problémának vagy sem? Milyen módon korlátozható a szólásszabadság, szabad-e egyáltalán az alapvető jogokat korlátozni, van-e az alapjogok között hierarchia? Egy dolog biztos: a szankciónak van elrettentő hatása! Monitoring tevékenységünk során azt tapasztaljuk, hogy a holokausztagadással kapcsolatos jogesetek száma közel felére esett vissza az elmúlt 18 hónapban.

Az elrettentő hatás nem hatol be azonnal a mindennapokba. Viszont tudjuk, hogy ha valamilyen káros viselkedési forma, egy szélsőséges és visszataszító példával élve, a családon belüli erőszak elterjedt a társadalomban, és a politikai rezsimnek nincs átfogó, jogilag is megalapozott cselekvési programja a probléma orvoslására, akkor önmagában a társadalmi jelenlét legitimálja az elítélendő tettet. Ugyanez igaz a holokausztagadásra is. Gondolkozhatunk azon, hogy helyes-e a szólásszabadságot korlátozni, ám ha a társadalmi valóság az, hogy a holokausztagadás elfogadottsága növekszik, akkor erre választ kell adni.

Képes a jogszabályok változása önmagában eltörölni több évtizedes rossz gyakorlatokat? Tapasztalhattuk, hogy a kormányok hajlamosak a törvények hatékony betartatása helyett inkább újabbakat hozni, ha a közfelháborodás bizonyos kirívó esetek kapcsán a bűnelkövetők csoportjai ellen fordul.

A TEV elkötelezett a zsidó közösség védelme mellett, ezért minden erőforrásunkat mozgósítva arra törekszünk, hogy egy visszaélés se maradjon következmény nélkül. 2013-ban, az első teljes működési évünkben nagyjából 30 holokauszt-tagadással kapcsolatos ügygel találkoztunk. Akkoriban nem volt kialakult jogalkalmazási gyakorlat ezeknek az ügyeknek a kezelésére, és szinte mindent, úgy, ahogy volt, elutasított a nyomozóhatóság. 2014-re jutottunk el oda, hogy az első jogerős holokausztagadást szankcionáló ítélet megszületett. Ennek az lett a hatása, hogy a 30 ügyből lett 15-16. 2014-ben további két ítélet született. Egy évvel később, 2015-ben az ilyen ügyek száma kilencre csökkent és ezen felül újabb három eset kapcsán mondott a bíróság ítéletet. 2016-ban nem volt még holokausztagadással kapcsolatos ügyünk, csak olyanokkal foglalkozunk, amelyek még az előző évekből származnak. Nem azt akarom mondani, hogy ez a helyes szabályozási mód, de tagadhatatlan, hogy a társadalmi nyilvánosságban a holokausztagadás jelenléte, így a legitimációs ereje nagymértékben lecsökkent. Ez egy egyszerű szociálpszichológiai összefüggés. Ha valami nem része a társadalmi párbeszédnek még vita szintjén sem, akkor annak az előítéletek szintjén való jelenléte is drámaian csökkenni fog.

Úgy tűnik, a kutatás eredményei nem tették borúlátóvá a jövőt illetően...

Épp ellenkezőleg, ha 2-3 éves távlatban a fellépéseinken keresztül a magyar nyelvű online tartalmakat és a nyilvánosságot holokausztagadó állításoktól nagyjából mentesen tudjuk tartani, akkor ki merem jelenteni, hogy a ma jellemző elfogadottsági mutató csökkenni fog. Ez önmagában nem oldja meg a problémát, ugyanakkor minden olyan eszközt, amit a jog a rendelkezésünkre bocsát, és aminek hiszünk az elrettentő erejében, használnunk kell.

Mi a következő lépés?

Szeretnénk, ha a gyűlöletcselekményeknek az ún. közösség elleni uszítás és izgatás kategóriájába tartozó ügyei is eljutnának a bírósági szakaszba. Ez egy nagyon fontos terület, amivel több mint másfél éve foglalkozunk, a jogalkotást segítő tanácsadói tevékenységünkön keresztül is. Ilyen bírósági szakaszba jutott ügyünk nem volt az elmúlt három évben, holott az esetszám 70-80 körül volt ebben az időben. Meggyőződésem, hogy sokkal kevesebb lesz a társadalomban az uszítás és a közösség elleni izgatás abban a pillanatban, ha az ilyen cselekedeteknek komoly következményei lesznek.

NÉVJEGY

LEFKOVICS ZSÓFIA

- **Született:** 1978
- **Foglalkozása:** újságíró, oktatásszervező
- **Család:** házaspár, két gyermek édesanyja

Milyen céllal indult a program?

Fő célunk a megelőzés. Szeretnénk az antiszemitizmus kifejlődését megállítani, az előítéletes gondolkodást csírájában elfojtani ott, ahol ez elkezdhet kialakulni. Rendkívül fontos az ismeretterjesztés, ezáltal győzhető le az ismeretlentől való félelem.

Melyik korosztály a program célközönsége?

Elsősorban a 16-18 év közöttiek. De voltunk már kisebbeknél is, célunk, hogy minél korábban el tudjuk kezdeni az oktatást. A jövőben szeretnénk megszólítani az általános iskola nyolcadik osztályában tanulókat is, ehhez úgy alakítjuk át a programot, hogy az számukra is megfelelő legyen.

Kik és milyen témákban tartanak órákat a diákoknak?

Négy fő programunk van. A zsidóság mindennapjairól Köves Slomó rabbi tart órákat, a gyűlöletcselekmények elleni küzdelemről pedig Pásztor Tibor, a TEV monitoring-vezetője. Interaktív foglalkozásokat szervezünk a Political Capital Intézet munkatársaival a gyűlöletbeszéddel szembeni érvelési technikákról. Szegedi Csanád szintén a program munkatársa, aki a szélsőjobboldal fiatalok behálózását célzó módszereiről és saját személyes történetének tanulságairól szokatlanul beszélni az iskolásoknak.

AZ OKTATÁSBA befektetett munka megtérül

A TEV egy éve középiskolások számára indított oktatási programot. A tapasztalatokról Lefkovics Zsófiát, az alapítvány oktatási szakértőjét kérdeztük. HORVÁTH IVETT ÍRÁSA

Az eddigi tapasztalatok alapján mennyire tájékozottak a középiskolások a kijelölt témákban?

Nagyon vegyesek a tapasztalataink. Magyarország egyik élenjáró intézményében, szinte minden kérdésünkre tudták a választ és nagyon tájékozottak voltak. De arra is akadt példa, hogy a diákok elmondása szerint még sosem találkoztak zsidó származású személlyel és nagyon kevés háttérismerettel rendelkeztek. Ezek a helyzetek nyilván kihívások elé állítanak, de valójában az előítéletes gondolkodás jelenti a legnagyobb kihívást – ugyanis nemcsak a tájékozottság mértékétől függ, hogy valaki hogyan gondolkodik.

A vidéki iskolákra is kiterjed a program?

A jövőben mindenképp szeretnénk országsszerte több helyre is ellátogatni. Eddig olyan nagy volt az érdeklődés Budapesten, hogy csak egy vidéki iskolába jutottunk el.

Hogyan kerülnek kapcsolatba az intézményekkel; az alapítvány keresi fel az iskolákat vagy ők jelentkeznek?

Túlnyomórészt mi keressük fel az intézményeket, de nagy örömmel várjuk a jelentkezéseket is. Egy alkalommal például azért léptek velünk kapcsolatba, mert egy fiatal Szálasi Ferencet ábrázoló pólóban járt iskolába. Elmentünk az intézménybe, ahol hat osztály számára is tarthattunk órákat. Kezdetben sok diák próbált kötekedni, de az órák végére rendszerint megváltozott a hozzáállásuk és sokan kérdezgetni kezdtek. Ha egy osztályban sikerül elérni, hogy csak egy gyerek is kicsit másféleképp gondolkodjon, akkor már megérte a befektetett munka. De a tapasztalatok azt bizonyítják, hogy nem csak egy gyerek gondolkodik másképp az órák után.

A tanórákon túl van rá lehetőség, hogy az érdeklődő diákok kapcsolatban maradjanak az alapítvánnyal?

Igen, létezik egy önkéntes programunk is. A középiskolákban tanulóknak kötelező teljesíteniük egy 50 órás szakmai önkéntes programot, melyet nálunk is elvégezhetnek. Ha eljönnek hozzánk, személyre szabott feladatokkal várjuk őket az alapítványnál.

Milyen feladataik vannak a közeljövőben?

Ebben a félévben eddig közel 670 diákkal kerültünk kapcsolatba, és még három iskolában várnak arra, hogy a tanév végéig ellátogassunk hozzájuk. Már többen is jelezték, hogy szívesen látnak minket szeptemberben, valamint továbbra is várjuk a jelentkezőket.

*További információk az oktatási programokról:
Telefon: +36 1 2675754 Email: zsofia.lefkovics@tev.hu*

Egy szikra a zsákban

DÉNES ANNA MESÉJE

Volt egyszer egy ország, ahol az emberek rosszak voltak: loptak, csaltak és sokat bántották egymást. Évszázadok óta mindenki elkerülte azt a földet. Egyszer egy gyanútlan vándor vetődött arra, letelepedett, és hamarosan az ő élete is rablás és gonoszság lett. Idővel arról is megfeledkezett, hogy valaha egy másik világban lakott.

Élt ebben az időben egy nagy cádik: szentéletű, igaz ember. Egész életében azon dolgozott, hogy összegyűjtse a szétszóródott isteni szikrákat: tanította az embereket, kereste a zsidókat, és visszasegítette őket a nekik előírt útra. Egyszer úgy döntött, hogy ezt a gonosz országot is meglátogatja. Erdőkön, hegyeken gyalogolt át, folyókon, tengereken kelt keresztül, míg el-

érkezett a határra, ahol néhány ordító emberrel találkozott, akik azt állították, hogy ők őnök. Nagy nehezen keresztüljutott rajtuk, és ott állt az ország megannyi gonosz lakosa közt.

Számtalan viszontagságon esett keresztül, míg végül a fővárosba ért: megdobálták tojásokkal, elvették a pénzét, megcibálták a ruháját, és akárhányszor a helyes út felől érdeklődött, szándékosan rossz irányt mutattak neki. Amikor végre megérkezett, nem talált szállást, senki nem akarta beengedni őt. Az egykori vándor házához érve a többenél rendesebbnek, hívogatóbbnak találta azt. Bekopogott, és szívdobogva várt.

A férfi ajtót nyitott, de ahogy meglátta a megtépázott ruhájú zsidót, gyorsan be is csapta az ajtót. A cádiknak a következő éjszakát is a szabad ég alatt kellett töltenie. Amerre járt, mindenütt kinevették, kigúnyolták. Pénteken azonban azt gondolta magában: „Azonnal szállást kell találnom, hogy illendően megünnepelhessem a szombatot.” Megkereste azt a házat, amelyik barátságosabbnak tűnt, és minden bátorságát összeszedve bekopogott az ajtón.

„Legalább hallgass meg!” – kérte a házigazdát, miután az nagy sokára kinyitotta, majd rögtön vissza is csukta az ajtót. A könyörgésre végül válasz érkezett: „Mit akarsz, hé?” – „Isten azt parancsolta nekünk, zsidóknak, hogy ünnepeljük meg a szombat napját. Holnap szombat, szeretnék szállást éjszakára.” – „Szombati ünnepelés? Sábész? Olyan ismerősen csengenek ezek a szavak... de olyan régen volt, nem is emlékszem...”

A cádik biztatta: „Gondolkozz, ez fontos!” Az egykori vándor tétovázva felelt: „Gyere be. Ha itt, az ajtóban beszélgetünk, mindketten pórul járhatunk.”

Ahogy beléptek, az egyik sarokban, egy szemétkupac alján, a cádik keskeny bőrszíjat pillantott meg. „Neked van tfilined?” – kérdezte a cádik. „Ez az egyetlen dolog, amit a régi életemből megőriztem.” A rabbi azt kérdezte: „Ha segítek neked, visszatérsz? Együtt ünnepelhetjük a szombatot. Mindjárt lemegy a nap, és beköszönt a sábész!” – „Visszatérek! Nem élveztem soha az itteni életet, de nem merem ellentmondani az itt lakóknak, féltém és inkább olyanná váltam, mint ők. Itt az idő a változtatásra!”

És ahogy a nap lebukott a látóhatáron, és beköszöntött a szombat, egy újabb szikra került abba a hatalmas zsákba, melyben az Örökkévaló gyűjti össze a micvák kis szikráit, hogy megtöltsék a zsákot, és elhozzák a megváltást.

ILLUSZTRÁCIÓ: TAUSZ GÁBOR

HALIPCSESZ a Karpfenstein utcában

Spindler Éva (a kislány a menyasszony mellett) egy esküvői ebéden

A II. világháború előtt a Józsefvárosban rengeteg zsidó élt. Iparosok, kézművesek, hivatalnokok otthona volt a Teleki tér és környéke. Itt élt Spindler Mátyás is családjával a Karpfenstein (ma Karácsony Sándor) utcában. A családi élet központja az anyai nagyszülők József utcai, ma is álló háza volt, melynek udvarán bútorasztalos műhely üzemelt. A házaspár lányát, Éva nénit családi receptjeiről kérdeztem. DÉNES ANNA ÍRÁSA

Hogy zajlottak a hétköznapi étkezések?

Anyu a József utcában dolgozott, és ott főzött a családra, mert a nagymama gyenge volt. Ebédre levest és húsételt tálaltak fel, kivéve pénteken, mert akkor este volt nagy vacsora, elég volt egy könnyű ebéd. Általában minden héten vettek egy libát, megsütötték a máját és a **töpörtyű**jét, főztek krumplit, és azt ettük a májjal és a töpörtyűvel. Vasárnap **rántott csirke** készült pici csirkéből, vagy étterembe mentünk.

Esténként előfordult, hogy átjöttek barátok és rokonok. Apu és a nagybátyáim, „a fiúk” a József utcában az udvaron felállítottak egy nagy „asztalt” – egy szekrény ajtaját, vagy hasonlót. Paprikát, paradicsomot, retket és újhagymát felvágta, összekeverték túróval, megsózták, és kis üveg-tányéron adták oda mindenkinek friss kenyérral. Ez volt a zöldséges „zavi”, mert olyan zagyva volt. Mellettünk volt a kocsmá, a cselédlány hozta nagy kancsóban a sört. Volt, hogy heringet, füstölt halat, szardíniát ettek vajás kenyérral.

Miket ettek szombatoként?

Péntek este és szombat délben, amikor hazaértek a templomból, de még nem hozták meg a sóletet, halat ettünk. Volt például a **kálachli**, hagymát és zöldségeket forraltak fel vízben, ebbe tették bele 10-15 percre a halat. Ezután a halat kivették, és beletették a darált halból, felaprított hagymából és tojásból gyúrt gombócokat. Amikor megfőttek a gombócok, a lében főtt zöldséget átpasszírozták, és a levéllel együtt ráöntötték a halra, meg a gombócokra. A gombócok tetejére egy-egy darab halbőr is került. Ezután lehűtötték, ebből lett a halkocsonya. Nagyon szerettem a **töltött csukát**. A csuka bőrét lefejtették, a feje megmaradt. Kivették a gerincét, a halhúst ledarálták, és zsömlével, petrezselyemmel, nagyon finomra vágott nyers, vagy dinsztelelt hagymával összegyúrták, majd visszatöltötték a halbőrbe. Hagymával és zöldségekkel, fűszerekkel és egy pici cukorral ízesített vízben főzték ki, és szépen szeletelve tálalták.

Anyuka **bárcseszt** készített. A **sóletot** belül fehér, kívül sötétkék zománcú vasfazékban főzték. Péntek délután átvitte a cseléd az Engländer kóser pékségbe, ott vizet tettek bele, lekötözték, és egy számot raktak a tetejére. Arra a számra adták ki másnap az edényt. A sóletben volt bab, gersli, füstölt libamell, vagy libacomb, és egy nagy darab, zsíros marhahús is. A tetejére lisztből, vízből és tojásból készített **kugli**t tettek, de olyan is volt, hogy az edény aljára került a kugli, porcelántálkával letakarták, és azon keresztül főtt meg. Sok kóagyag edényt használtunk, az bírta a sütést, és nem ragadt bele az étel.

Készítettek **krumplikugli**t is, reszelt krumpliból, tojásból, sóval borssal ízesítve, kikent kóagyag tálakban sütötték meg a péknél, azt nagyon szerettem. Szombatra mindig sütöttek mézes süteményt, **lékochot**, amihez fél kiló

lisztet kevertek össze cukorral, négy evőkanál mézzel, négy tojással, szódaikarabónával és egy marék mazsolával.

Milyen ételek kerültek az ünnepeken az asztalra?

Újévkor mindig volt **krepláčh**. Lisztből, tojásból és vízből levestésztának való tésztát gyúrtak, kinyújtották, és négyszögekre vágták. Apróra vágott, olajon megpirított hagymát összekevertek liba-, vagy csirkemájjal, ezt tették rá a négyszögekre. A tésztát behajtották, a széleket összenyomkodták, és a levesben kifőzték.

Gyakran készült **halipcsesz** is: leforrázták édeskáposzta leveleit. Egy edényben alura savanyított káposztát tettek. A leforrázott levelekre egy-egy marék rizs és egy-egy darab liba-, vagy marhazsír, valamint reszelt alma, só és bors került. A leveleket feltekerték, és ráfektették a savanyú káposztára. Az egész tetejére híg rántást öntöttek, majd olajat, vagy zsírt, és így került be a sütőbe. Két napig sült,

amíg az egész megpuhult. A végén barnára, ropogósra sülte fogyasztották.

Purimi édesség volt a darált mákkal, vagy darált dióval töltött **kindli**. Peszáchkor **hremzli** süttöttek: két nagy krumplit lereszelték, összekeverték három tojással, sóval, borssal. Kanállal forró olajba szaggatták, úgy sütötték ki. A **kigerli** ugyanígy készült, de maceszlisztből. Széder este **maceszgombóc levest** ettünk. Húsvétra [utalás Peszáchra, amit régen zsidó húsvétnak is neveztek] csináltak **loksnt**: krumplilisztből palacsintát süttöttek, azt szeletelték fel a levesbe tésztának.

Karácsony Sándor utca, 1957

Hol lehetett ehhez bevásárolni?

A libát, csirkét, marhát és borjút Spitzer Tibornál, a Lujza utcai mészárszéken vettük. Volt, hogy élő állatot vettek, előfordult, hogy engem küldtek el vele a Rákóczi csarnok oldalába a vágodába, a kóser mészárszékre. A Dob utca 3-ban is volt egy kóser mészárszék. A felvágottat a Redenwurstlinál vettük. Gyönyörű, modern üzem volt. A Dob utcai mészárszék a háború után újra kinyitott. A Spitzer is visszajött a deportálásból, és kinyitotta az üzletét. A Magdolna utcában is volt egy vágoda és hússzék, még az 50-es években is üzemelt. Az épületet éppen az elmúlt hetekben bontották le.

A Dob utcában lehetett fűszerárut venni. A kenyeret a Brajt-brajt bácsi hozta. Sose tudtam a nevét, de mindig bejött, és kiabált: „brajt, brajt!” [kenyér, jiddisül]. Ő hozta az Engländeréktől a kenyeret, meg a kalácsot, hatalmas üzletük volt. Amikor az öreg Engländer meghalt, a

fia és a lánya Bécsbe költöztek, ott nyitottak üzletet. A tojást Einzignétől vettük, a Nagyfuvaros utcából. Egy egyszobás pincelakásban lakott, és egész nap egy sámlin ülve lámpázta a tojásokat – átvilágította őket, hogy lássa, nincs-e valamelyikben kiscsirke.

Télire tettek el élelmiszert?

A háború előtt anyuka 90 kiló paradicsomot főzött be, ebből nyolcvan paradicsomnak tett el, tízet lecsónak. Én vágtam a paprikát, passzíroztam a paradicsomot, nagyüzem volt. Uborkát, savanyúságot magunk csináltuk nagy üvegekben. Paprikát, paradicsomot, kistököt tettünk el télire. A zöldséget egy sokgyerekes zsidó családtól vettük, a Grósztól.

Hol lehetett tejterméket venni?

A Karácsony Sándor utca 13-ban volt a Sanus tejüzem, onnan hozták hozzánk a tejet minden reggel, üvegben, fóliával lezárva. A József utcába a Steierné hozta a tejet. Mindig fázott a keze, mert hideg volt a kanna, de ünnepen csupa briliáns gyűrűt hordott, és a Stefánia úton vett egy házat. A Népszínház utca végében, a Tisza Kálmán téren [ma II. János Pál pápa tér] volt egy tejes bolt. Túrót, sajtot, vaját és halat lehetett kapni. Volt halsaláta, füstölt és pácolt halak, hagymás-ecetes hering, savanyú hal majonézben, az is nagyon finom volt.

Említette, hogy jártak étterembe is. Hol voltak akkori-ban kóser éttermek?

A Révay utcában a Niszel volt a legjobb. Az Operából is oda jártak enni, mert még egy olyan étterem sehol Pesten nem volt. Nyáron átjártunk a Zsigmond (mai Frankel Leó) utcába egy kerthelyiséges, ortodox kóser étterembe, a Gutmannba. Apukának kívül kék, belül szürke Adler Junior autója volt, azzal mentünk az étterembe. Nagyon szerettem oda járni. Volt belső terme, és külső része, lugasokkal, ott voltak az asztalok. Középen szökőkút volt, aranyhalakkal. Imádtam azt az udvart. Anyáék libacombot ettek, meg sóletot, én meg mindig rántott csirkét kaptam.

A Kazinczy és a Király utca sarkán is volt egy kóser étterem és a Hanna is megvolt már, a szegények népkonyhája volt. A Városligetben is volt egy tejüzem, csak tejes

ארט. קוֹסער Orih. kóser	NISZEL étterem	BPEST VII. Rombach-u.16
Elsőrangú konyha. — Előfizetőknek nagy kedvezmény. — Menü-rendszer.		
LAKODALMAK. — Alkalmi vacsorák, külön termék. — OLCSÓ ÁRAK!		

dolgokat árultak. Adtak egy adag vajat, paprikát, mustárt, joghurtot, túrót és mindenki magának keverte ki, amit enni akart.

Mi az, ami ebből még ma is az asztalra kerül?

Halipcseszt nagyon szívesen csinálnék, de nincsen hozzá megfelelő kóser zsír. Húsvétkor mindig készül hremzli, kigerli, cékla, diótorta. Újévre szilvabefőtt. Loksnt is készítek, nemcsak húsvétra, év közben is.

AZ EMBER TRAGÉDIÁJA

„Ha felszállok az égbe, te ott vagy, s ha ágyat terítenék a pokolban, ott is ott vagy.” (Zsoltárok 139:8.)

KÖVES SLOMÓ RABBI ÍRÁSA

Szegedi Csanád sok szempontból megrázó története kapcsán esett szó az őszinteség kérdéséről. Lehet-e őszinte egy nyíltan rasszista nézeteket hirdető szélsőjobboldali párt második emberének megtérése? Lehetnek-e őszinték motivációi, azok után, hogy csak zsidó származásáról értesülve hagyta el pártját, és adta fel nyilvánosan gyűlöletkeltő nézeteit? Gondolhatjuk-e őszintének, amikor azt állítja, nem ismerte zsidó származását, anyai nagyszülei tragédiáját, melyet Auschwitzban szenvedtek meg? Ha még őszintének gondoljuk is, megtehetjük-e hogy korábbi tetteit megbocsájtva be- és visszafogadjuk a zsidóság kötelékébe? Olyan kérdések ezek, melyeket számtalanszor feltettek nekem is.

Sokat írtunk, szóltunk már ennek a kérdéskörnek az összetettségéről, különösen 2012-2013 fordulóján, amikor az ügy napvilágra került. Írtunk és szóltunk arról, hogy a zsidó vallás szerint – minden esetleges fenntartásunk és kellemetlen érzésünk dacára – egy rabbi és a zsidó közösség nem tehet mást, mint hogy a rossz útra tévedtnek, a bűnbe esettnek, sőt még a bűnre uszítónak is ad egy második esélyt.

Írtunk és szóltunk arról is, hogy a zsidó vallás tanítása szerint milyenek kell lennie a vétkes ember vezeklésének, hogy a gyűlöltre uszító miként teheti jóvá, amit elrontott azáltal, hogy nyilvánosan buzdít a szeretetre és az elfogadásra.

Írtunk és szóltunk tehát számos aspek-

tusról. És mindeközben baráti beszélgetéseken, a vasárnapi (vagy éppen sábeszi) családi ebédeknél, érzelmekkel fűtött publicisztikák sorozatában, ismerve, vagy ismeretlenül a leghatározottabb magabiztossággal ítéltünk Szegedi Csanád felett.

Egy dolgról azonban nem szóltunk és nem írtunk. Pedig Szegedi Csanád történetének éppen ez a legegységesebb üzenete, tanulsága. Jelesül, hogy Csanád története, nem órála, a volt Jobbik alelnök Szegedi Csanádról szól. Ennek a történetnek Klein Magdolna, Szegedi nagymamája a főszereplője. Mindannyiunk nagymamája, identitásunk és szorongásaink szimbóluma, a nagyanya, akit mindahányan ismerünk és szeretünk, de sokszor magunk sem tudjuk, csak sejtjük, mit rejtenek félbeszakított mondatai, titokzatos kiszólásai, látszólag életszerűtlen aggodalmai és szorongásai. Egy generáció üzen Klein Magdolnán keresztül. Az a generáció, amelynek elrabolták az életét a félelemnélküli élethez való jogát.

A miskolci születésű Klein Magdi, aki 25 évesen a történelem egy rettenetes pillanatában marhavagonban találja magát, és amikor vizet, élelmet, ülőhelyet nélkülöző több napos „utazása” után leszáll az auschwitzi pályaudvaron, arra sincs ideje, hogy testvéreitől, szüleitől elköszönjön. Klein Magdi, aki a haláltáborok borzalmait megjárva úgy dönt, többé nem lesz zsidó. Klein Magdi, aki 70 éven keresztül hosszú ujjú inget hord, hogy még saját gyermekei, unokái elől is rejtse titkát, a beleégetett borzalmat, az A-val kezdődő sorszámu tetoválást. De hetven év után is el tudja énekelni a „móajz cujr” első sorát.

Amikor pár éve Csanád megkeresett és én azt javasoltam neki, kezdjen el tanulni, majd lásson hozzá jóvátenni, amit elrontott, terjedelmes diskurzus és komoly vita bontakozott ki. Különböző megszólalók, más-más perspektívából igyekeztek álláspontjukat ismertetni. Nekem azonban egyre nagyobb hiányérzetem volt. Mintha nem a lényegről beszélnének, mintha elsikkadnának a történet tényleges tanulságai. Hiszen Csanád története nem arról szól, hogy ő őszinte-e. Nem arról, hogy megvágta-e azt a bizonyos hangfelvételt. Ez a történet az emberi létezés tragédiájáról szól. Az Ember tragédiájáról. Hogyan lesz az Auschwitzot megjárta nagymama rettegéséből szorongás a lányában és gyűlölet az unokájában?

Hiányérzetem volt, de egészen mostanáig nem tudtam magamnak sem megfogalmazni, miben áll ez a hiány. A napokban azonban elsők között láthattam, azt az angol gyártású dokumentumfilmet, ami Csanád történetét dolgozza fel. A film legfelkavaróbb része az a pár perces bejátszás volt, ahol Csanád 2012-ben nagymamáját interjúvolja meg házi videokamerájával. Bár egyike voltam azoknak, akik arra biztatták Csanádot, hogy mielőbb örökítse meg nagymamáját, csak így, a dokumentumfilm keretében volt alkalmam a felvételt látni.

Mielőtt pár mondatot idéznék a videófelvételekből, megosztanék egy történetet.

2013-ban Csanád édesanyja egy kisebb autóbalesetbe keveredett, lakhelyén, Miskolcon. A kitérő rendőr mindkét sofőr adatait feljegyezte.

„És Ön!? Születési dátum, hely?” – kérdezte a biztos úr a másik autó vezetőjétől. „1945. Auschwitz.” – mondta az autóvezető. Csanád mamájának ereiben megfagyott a vér. Egy szót sem szólt, nem fedte fel önmagát, de ahogy hazaért hívta 95 éves édesanyját. „Mama! Ismered a szóban forgó urat?” „Hát hogynem ismerem” – válaszolt a mama. Ismerte, hiszen az úr édesanyjával egy transzporttal vitték őket Auschwitzba. Mindketten 25 évesek voltak. A másik lány azonban terhes volt. A terhes asszonyokat pedig azon nyomban Mengele vette kezelésbe, mindenkin abortuszt hajtott végre. A transzporttal érkező terhes nőkből hosszú kígyózó sor alakult Mengele rettenetes „rendelője” előtt, és sokan nagyon nehezen bírták az állva várakozást. Történetünk főhősére került volna éppen a sor, amikor a mögötte álló asszony megkérte, hadd menjen előre, mert ő már nem bírja a várakozást. Előre engedte. A beavatkozás megtörtént. Ismét rajta lett volna a sor, csak hogy Mengele sürgős hívást kapott. El kellett sietni, és így „faképnél hagyta” a várakozó sort. Így születhetett meg az autóbaleset másik résztvevője.

” – *Akkor te a deportálást hogy úszad meg?*
– *Nem úsztam meg. Deportáltak.*

(Felhúzza az ingujját, és megmutatja a tetoválást.)

– *Elindultunk kedden délelőtt. Bevagyonírozta. Nyolcvan egy marhavagonban. Oda már nem lehetett semmit vinni. Volt mindenkinél egy kis hátizsák, ruha törülköző...*

Felvettünk magunkra két három réteg ruhát, aztán egy egy szatyrot vittünk amiben ennivaló volt.

[...]

– *Anyá mit tudott arról, hogy Auschwitzban voltál?*

– *Hát... később már tudott róla.*

– *A kezeden a számot, a tetoválást gondolom látta.*

– *... látta...*

– *... de ő azt mondja, hogy soha nem mert rákérdezni erre.*

– *Nem. Ők nem kérdeztek, mi meg nem beszélünk róla.*

– *Azt te hogy élted meg, hogy én elkezdtem politizálni?*

– *Hát... nem örültem neki, hogy pont egy ilyen csoportba kerültél... de reménykedtem benne, hogy csak nem merülsz annyira bele... hogy, hogy annyira zsidóellenes leszel.*

[...]

– *És mit gondolsz arról, ami most történik?*

– *Mindig ellene(ünk) lesznek.*

– *És akkor mit lehet tenni egy zsidónak Magyarországon?*

– *Nem tudom... Csöndben maradni...*

” *(Részlet a dokumentumfilmből)*

Csöndben maradni – mondja Klein Magdolna, és nekem végigfut a hátamon a hideg. Mennyi szenvedés, mennyi fájdalom. Micsoda emberi tragédia.

Ez a csönd lenne a magyar zsidóság holokauszt utáni története? Talán nem is a csönd, hanem a csöndben maradás az igazán hátborzongató. A félelem és szégyen két és fél generációt nyomorított lelkileg, másfelet testileg. És mindez nem kiáltozást, zokogást és tiltakozást, hanem a csöndben mara-

dás szorongással teli kényszerét eredményezte. Nem akadt senki 70 éven keresztül, aki belekiáltott volna ebbe a csöndbe: légy, aki vagy, légy az, akik az őseid voltak 3250 éven keresztül! A kiirtott és megnyomorított milliók nem csönddel, hanem hanggal, az önazonosság folytonosságát kiáltó hanggal tudják csak elnyerni végtisztességüket.

A történet főhőse Klein Magdi. Az ő történetének (talán) utolsó fejezete mindaz, ami unokájával, Csanáddal történt.

„De ama népek között sem fogsz megpiheni és nem lesz nyugóhelye lábad talpának, mert ad neked ott az Örökkévaló rettegő szívet, epedő szemeket és csüggedő lelket. És életed függőben lesz előtted, rettegni fogsz éjjel-nappal és nem fogsz bízni életedben. Reggel azt mondod: bárcsak este volna és este azt mondod: bárcsak reggel volna, szíved rettegése miatt, amellyel rettegsz és szemeid látványa miatt, amit láatsz.” [...] „És én megemlékezem Jákobbal való szövetségemről... még akkor is, mikor lesznek ellenségeik országában, nem vetem és nem utálok meg

őket, hogy végkép megsemmisítsem őket, hogy megbontsam velük való szövetségemet, mert én vagyok az Örökkévaló, az ő Istenük. Megemlékezem értük az elődökkel való szövetségről...”

(5Mózes 28:65-67.; 3Mózes 26:40-45.)

REJTVÉNY

Találja ki a rejtvény fő sorában elrejtett megfejtést és nyerjen értékes könyveket!

Beküldési határidő: 2016. június 15.

Cím: rejtveny@zsido.com

KÉSZÍTETTE: JAKAB ZSOLT

Az előző szám megfejtései:
Tálit, Lág báomer, nér támid,
szidur, Talmud, responsumok,
áfikoman, ecem, gér.

Nyertesünk: PRIDALKÓ DEZSŐ

KÉSZÍTETTE: JAKAB ZSOLT	FÉLREVONUL	A ZSIDÓK VISSZATÉRÉSE BEVÁNDORLÁSA IZRAELBE	CSENDES FOLYÓI	A KOPERNÍCIUM VEGY JELE	LEGNAGYOBB KÍNAI IPARI VÁROS LAKÓJA	KÉRDŐSZÓCSKA	RENDEZVÉNY-SZERVEZŐI CSOPORT. RÖVIDEN	OKOS	KÉTFÉLE FONALBÓL SZÓTT RUHA VISELÉSÉNEK BIBLIAI TILALMA	ZAMBIAI GÉPKOCSIJEL	NEMZETKÖZI. RÖVIDEN	ÉV. ANGOLUL	OBDIENCIA
20-30 M MAGAS- RA MEGNÖVŐ- SZABÁLYOS, TEREBÉLYES KORDONAJÚ FA	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓
KOSZTOLÁNYI DEZSŐ VERSE	→					JOBBRA TÍNDI	→			MÁZOL	→		
A HÉBER ABC BETŰJE, SZÁMÉRTÉKE 300	→			A ZSIDÓ NAPTÁR EGYIK TAVASZI HÓNAPJA	→	↓				A NEWTON JELE		AZ EZÜST VEGY JELE	→
SVÉD NEMZETI VASÚT- TÁRSASÁG	→		JÁROM	FÉLIG!			EGYPTOMI GÉPKOCSIJEL	→		FRANCIA TERÜLETMÉRTÉK	→	SZAMOA FŐVÁROSA	→
FŐNEVKÉPZŐ	→		CSEH ÍRÓ (JOSEF KAJETÁN)	A HENRY JELE	→	KORÁBBAN ÉLT NEMZET	TÜLKOROS EGYE- TEM HALLGATÓ	→		TERKÖZI!		AZ ÁTMÉRŐ JELE	→
NÉVELŐ	→	ÍR KÖLTŐ (WIL- LIAM BUTLER)	↓	↓		↓		ÉSZAK. RÖVIDEN	→	JÉG. ANGOLUL	→	↓	
		AMERIKAI TAGÁLLAM						ILJUSIN REPÜLŐGEPE		POCAKJÁVAL FELÜLETRE NEHEZEDEIK		BRAZIL TAGÁLLAM	
A REJTVÉNY MEGFEJTÉSE													
HATALMASSÁG	→		SZÉNHYDROGÉN- CSOPORT	→					DEHOGY!	→	AZ AMERÍCIUM VEGY JELE	→	
			ZERO DRIVE. RÖVIDEN						BELGA VÁROS ÉS FÜRDŐHELY	→	MAGYAR ÜDÍTŐ-MARKA		
ÉDESSÉG	→		↓		MAGYAR ÁLLAT- TENYESZTÉS. RÖVIDEN	→		RÉSZ. ANGOLUL	→	↓			
					ÉJJELEI ÁLLAT			IRATTÁRBA HELYEZENDŐ. LATINUL	↓				
MAGYAR VÁROS	→			FELVÁJT FÖLD- DEL ELTAKARÁS	→	↓							
				ERŐ. LATINUL									
C-HANG. ANGOLUL	→		MAGA FELÉ HÚZ	→			INGADOZIK. LATINUL	→					KÖTŐSZÓ
			ORVOS NEVE ELŐTTI RÖVIDÍTÉS	→			KÖRÜLBELÜL. RÖVIDEN	→					A TERMÉSZETES LOGARITMUS JELE
REJTETT, KÖZVETETT	→		↓						FASOR	→		↓	
									A SUGÁR JELE				
EGYFAJTA SZIKLAÜREG	→								↓				

Illusztráció: a Telemi téri imaház falfestése (fotó: Mayer András)